МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

БУРИЙ Андрій Богданович

Фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митні аспекти / Fiscal Regulation of Foreign Economic Activity: Customs Aspects

спеціальність 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФМСм-22
А. Б. Бурий
_____

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, В. В. Сідляр
_____

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"___" _____ 20___ р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП…….. 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……. 6

1.1. Концептуалізація державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності…… 6

1.2. Сутність фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності та інструменти його реалізації…..……..... 12

Висновки до розділу 1…… 20

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В СУЧАСНИХ УМОВАХ…… 22

2.1. Стан зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни… 22

2.2. Аналіз фіскальної складової регулювання ЗЕД …… 31

Висновок до розділу 2…… 40

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД У МИТНОМУ КОНТЕКСТІ…. 42

Висновок до розділу 3…… 51

ВИСНОВКИ…… 53

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 59

ДОДАТКИ…… 66

ВСТУП

Актуальність теми. В контексті глобалізації на тлі гострих протистоянь між країнами та змін пріоритетів й порядку міжнародних економічних відносин проблема регулювання зовнішньоекономічної діяльності набуває особливої актуальності для багатьох країн, включаючи Україну. Інтеграція України у світовий економічний простір в реаліях війни, розширення зовнішньоекономічних зв'язків та постійні зміни в світових торговельних відносинах роблять регулювання зовнішньоекономічної діяльності однією з ключових завдань у сфері державного управління та економіки на сучасному етапі.

Важливою частиною наукових пошуків у цій сфері є дослідження новітніх підходів до суті зовнішньоекономічної діяльності та вивчення специфіки її регулювання. Зазначимо, що увага багатьох українських науковців присвячена даній проблематиці у різних аспектах. Серед них зокрема О. Акименко досліджує формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як важливої передумови розвитку експортоорієнтованого виробництва [1]; В. Васюренко вивчає фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання [5]; А. Мінченко й А. Мазур присвятили своє дослідження актам міжнародного права, які регулюють зовнішньоекономічні відносини, та їх співвідношенню з актами національного законодавства України [19]; Д. Приймаченко й Д. Приймаченко у своїй статті виявляють колізії правового регулювання механізму реалізації міжнародних зобов'язань України в сфері зовнішньоекономічної діяльності та формулюють науково обгрунтовані пропозиції щодо удосконалення національного митного законодавства [25]; І. Платонова приділяє увагу безпосередньо теоретичним засадам механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [24]; В. Огородник досліджує вплив нетарифного регулювання ЗЕД на соціально-економічний розвиток [22]; Л. Титаренко вивчає сучасні виклики та перспективи міжнародної економічної політики України [43] та багато інших.

Визнаючи високий науковий рівень та практичне значення отриманих досліджень, які утворили значущу теоретично-методологічну основу для

державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, включаючи використання фіскального інструментарію, можна відзначити, що сучасні наукові розробки у цій сфері залишаються недостатньо розвиненими. Зокрема в сучасних умовах постає необхідність подальших наукових пошуків напрямів удосконалення митних аспектів регулювання ЗЕД, що зумовило вибір теми магістерського дослідження.

Мета та завдання роботи. Мета роботи полягає в аналізі фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах війни. Робота спрямована на розкриття взаємозв'язку між заходами фіскальної політики та зовнішньоторговельними процесами, а також на визначення перспектив удосконалення митних аспектів фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності в контексті забезпечення фінансової стабільності та національної безпеки.

Відповідно до поставленої мети у роботі передбачено вирішити такі теоретичні та прикладні завдання:

- дослідити концептуальний базис державного регулювання ЗЕД;
- розглянути сутність фіскального регулювання ЗЕД та інструменти його реалізації;
- дослідити стан ЗЕД України в умовах війни;
- проаналізувати фіскальну складову регулювання ЗЕД;
- визначити перспективи удосконалення фіскального регулювання ЗЕД у митному аспекті.

Об’єктом дослідження є фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Предметом дослідження є митний аспект фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять методи наукового пізнання, зокрема: аналізу, синтезу, діалектичний, наукової абстракції, спостереження, опису, вимірювання, порівняння, логічного узагальнення та екстраполяції, метод графічного представлення тощо.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти з питань митної справи, наукові праці провідних вітчизняних і закордонних вчених та практиків з митної тематики, статистичні матеріали та звітні дані Державної митної служби України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Рахункової палати України, матеріали інформаційно-аналітичних організацій та агенцій тощо.

Наукова новизна полягає у розвитку теоретичних і розробці практичних рекомендацій з перспектив удосконалення митних аспектів фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в магістерській роботі теоретичні висновки та пропозиції можуть виступити основою для вдосконалення митної політики України.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти кваліфікаційної роботи висвітлені в наукових працях автора:

1. Сідляр В., Бурий А. Теоретичні аспекти фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль. 26 квітня 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.

2. Бурий А. Аналіз фіскальної складової регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Вип. 3. Тернопіль: ЗУНУ, 2023.

Структура й обсяг роботи. Згідно з поставленими метою, завданнями та логікою дослідження робота має наступну структуру: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок. Робота містить 3 таблиці, 16 рисунків та 1 додаток. Список використаних джерел нараховує 62 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Концептуалізація державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності є складним та багатогранним процесом, який привертає увагу багатьох наукових шкіл. Інтереси дослідників спрямовані на вивчення передумов та чинників, які впливають на посилення зовнішньоекономічної діяльності (див. рис. 1.1).

Одним з головних наукових напрямків, що відіграв важливу роль у розвитку зовнішньоекономічної діяльності та вплинув на подальший розвиток торгівлі та економіки країн, є меркантилізм, який виник ще у XV столітті. Меркантилізм відзначається значним та тривалим впливом у сфері зовнішньої торгівлі. Представники цього напряму наукової думки, такі як В. Стаффорд, Т. Ман, Д. Стюарт, А. де Монкретьєн, А. Серра, розглядали роль грошей та дорогоцінних металів у збільшенні багатства націй і держави шляхом стимулювання експорту та обмеження імпорту. Вони вважали, що накопичення коштів, зокрема, золота і срібла, сприяє підвищенню багатства країни [47].

Перший етап меркантилізму, відомий як ранній – монетарний меркантилізм, підкреслював роль грошей та дорогоцінних металів у зростанні багатства. Однак подальший розвиток капіталістичних відносин та збільшення зовнішньої торгівлі призвели до переходу у фазу мануфактурного або пізнього меркантилізму. На цьому етапі обґрунтовувалася необхідність розвитку виробництва та розширення експорту товарів та послуг. Пізній меркантилізм базується на необхідності активного торговельного балансу, сприяючи зародженню первинних засад політики протекціонізму.

Проте, ця теорія також відзначалася певними обмеженнями та вадами, що вимагали подальших досліджень і модифікацій інших теоретичних напрямків у зовнішній економіці.

Рис. 1.1. Систематизація наукових вчень про зовнішньоекономічну діяльність

Примітка. Складено автором

Класична економічна теорія запропонувала важливий підхід до обґрунтування питання доцільності здійснення зовнішньоекономічної діяльності, використовуючи концепції абсолютних і відносних переваг.

Згідно з концепцією абсолютних переваг, розробленою А. Смітом [40], доцільність зовнішньої торгівлі полягає у експорті товарів, витрати на виробництво яких є абсолютно нижчими в порівнянні з іншими країнами-партнерами. Ця концепція вказує на важливість спеціалізації кожної країни на виробництві тих товарів, де вона має конкурентну перевагу.

Концепція відносних переваг, яка була розвинута Д. Рікардо [60] і Дж. Міллем [57], стверджує, що країни повинні спеціалізуватися у виготовленні тих товарів, витрати на виробництво яких є відносно нижчими порівняно з іншими товарами. Ця концепція відзначає важливість раціонального розподілу праці між країнами для досягнення максимальної продуктивності.

Однак, обидві ці концепції не надавали повної відповіді на питання про причини та природу виникнення відмінностей у відносних витратах між країнами. Важливим кроком у цьому напрямку був внесок шведських теоретиків Е. Хекшера і Б. Оліна у 20–30-х роках XX століття. Вони пояснили відмінності у витратах виробництва як результат нерівномірного забезпечення країн факторами виробництва та використання різних співвідношень у виробництві різних товарів [47].

Таким чином, ці концепції сприяли розумінню важливості спеціалізації та раціонального розподілу праці між країнами в контексті зовнішньої торгівлі і залишаються важливими в рамках сучасної економічної науки.

У подальшому розвитку економічної науки було розширено теоретичне підґрунтя для аналізу причинно-наслідкових зв’язків у зовнішньоекономічній політиці. Зокрема, теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона демонструє, що міжнародна торгівля призводить до вирівнювання цін на фактори виробництва в країнах, що беруть участь у торгівлі. Теорема Самуельсона-Джонса, натомість, вказує на те, що з часом доходи власників факторів виробництва зростають у галузях, які спрямовані на експорт, і зменшуються в галузях, що конкурують з імпортом. Парадокс В. Леонтьєва виявив, що країни, де праця є дорожчою, експортують більш капіталомістку продукцію, тоді як країни з дешевою працею експортують більш трудомістку. Теорема Столпера-Самуельсона стверджує, що міжнародна торгівля призводить до зростання доходів власників факторів, які інтенсивно використовуються у виробництві товарів, ціни на які зростають. Теорема Рибчинського вказує на те, що збільшення пропозиції одного з факторів веде до збільшення виробництва в галузі, де цей фактор інтенсивно використовується, випереджаючи зменшення виробництва в інших галузях [3].

Усі згадані теоретичні підходи вкладаються у загальний контекст аналізу зовнішньоекономічної діяльності та сприяють кращому розумінню принципів та закономірностей, які визначають її функціонування.

Класичні і неокласичні теорії зовнішньоекономічної діяльності акцентували увагу на впливі чинників пропозиції, водночас основні кейнсіанські теорії зосереджувались на впливі чинників попиту.

Соціально-інституціональні теорії зовнішньоекономічної діяльності виправдовують залежність рівня її розвитку від різноманітних інституціональних факторів. Серед цих факторів можна виділити наявність технологічних переваг, що обумовлені вищим рівнем наукових досягнень та технологічного розвитку, тривалість життєвого циклу товару, а також вартість та масштаб виробництва конкретних товарних груп у спеціалізованих галузях.

Аналіз теоретичного підґрунтя здійснення зовнішньоекономічної діяльності дозволяє виділити основні етапи еволюції поглядів. Передусім, це класичні описові концепції міжнародної торгівлі, які виникали та розвивалися до XIX століття включно. Наступним етапом є зародження регулятивних теорії розвитку зовнішньоекономічної діяльності, які стали актуальними в середині 70-х років XX століття. А також сучасні концепції системного підходу до управління зовнішньоекономічною діяльністю, що набули значущості наприкінці XX століття [16].

Характерною особливістю такого поетапного поділу, крім відмінностей у часових рамках, є наявність відповідної апологетики державного впливу. По-перше, на початковому етапі роль держави не мала значущого впливу, оскільки свідомість щодо необхідності використання державного регулювання стала актуальною лише наприкінці минулого століття. Представники класичної економічної теорії не вбачали гострої потреби у державному втручанні, оскільки основними інструментами, які були актуальними в цьому хронологічному періоді, були практичний розрахунок, економічний зиск, стійкі традиції і торговельні звичаї.

Особливістю другого етапу є активне втручання держави в здійснення зовнішньоекономічної діяльності, що було спровоковане двома світовими війнами і появою біполярних центрів глобального впливу. Кожен з цих центрів використовував державу як важливий інструмент для захисту своїх інтересів. Це

призвело до активізації державного впливу, а також до створення міждержавних і міжнародних інституцій (зокрема, Ради економічної взаємодопомоги, Європейського Союзу), а також реалізації планів і програм (наприклад, були створені план Маршалла, план Макартура) [13].

Визначальною ознакою сучасного етапу розвитку управління зовнішньоекономічною діяльністю є багатогранність та комплексність підходів до цього процесу. Сучасна діяльність у сфері зовнішньої торгівлі і економічних відносин вже не обмежується простим обміном товарами. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності є складною та динамічною сферою, яка постійно піддається впливу різноманітних тенденцій та факторів.

Серед сучасних загальних тенденцій, що впливають на державне регулювання ЗЕД, виділимо основні.

Передусім, *діджиталізація та електронне управління* у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що відзначається значним зростанням використання сучасних електронних та інформаційних технологій з метою спрощення та автоматизації процедур, які пов’язані з зовнішньою торгівлею та митною діяльністю. Ця тенденція охоплює різні аспекти міжнародних комерційних відносин і включає в себе впровадження електронних декларацій, автоматизацію митних операцій та інші процеси, що стосуються міжнародної торгівлі. Дана тенденція розширює можливості учасників зовнішньоекономічних відносин для більш ефективного та швидкого виконання необхідних процедур. Електронні системи дозволяють підприємствам та іншим суб’єктам міжнародної торгівлі подавати документи, отримувати інформацію та здійснювати розрахунки онлайн, зменшуючи витрати та ресурси. Окрім того, ця тенденція сприяє підвищенню прозорості та безпеки торговельних операцій і сприяє ефективному функціонуванню міжнародних торговельних відносин у цілому.

У сучасному контексті ЗЕД важливою тенденцією стали *регіональні угоди про вільну торгівлю*, що впливає на регулювання та специфіку зовнішньоекономічних відносин і має значущий вплив на глобальну економіку. Регіональні угоди про вільну торгівлю сприяють зменшенню або повному зняттю

торгових бар’єрів між учасниками, включаючи тарифні та нетарифні обмеження, що спрощує суб’єктам господарювання доступ до ринків інших країн та призводить до збільшення обсягів міжнародної торгівлі. Зокрема, ефективна регіональна інтеграція створює єдиний економічний простір, підвищуючи рівень конкурентоспроможності та сприяє розвитку учасників угоди. У глобальному масштабі, регіональна інтеграція та укладання угод про вільну торгівлю визначають суттєві фактори у зовнішньоекономічних відносинах між країнами та сприяють подальшій інтеграції та розвитку світової економіки.

Важливим чинником впливу на міжнародні відносини є *війни, політичні конфлікти, що супроводжуються застосуванням санкцій.* Останні можуть мати значний вплив на проведення міжнародної торгівлі та формування митних політик країн. Санкції здатні обмежувати зовнішньоекономічну активність, що створює нові виклики й породжує потребу у вдосконаленні та адаптації регулюючих заходів.

Крім того, *зміни у світовій економіці*, як-от: глобальні економічні кризи, пандемія COVID-19, а також інші глобальні події, можуть спонукати країни до перегляду своєї зовнішньоекономічної політики та регулювання з метою забезпечення стабільності та економічного розвитку.

Впровадження концепцій сталого розвитку та екологічної відповідальності є також суттєвим фактором, що впливає на механізми зовнішньої торгівлі товарами. Багато країн впроваджують стандарти та обов’язкові вимоги, спрямовані на врахування та забезпечення екологічних аспектів у міжнародній торгівлі. Це відображає актуальний тренд, коли питання сталого розвитку, включаючи аспекти охорони довкілля та збереження природних ресурсів, стають не лише моральним та соціальним завданням, але й значущим елементом торговельної політики та регулювання міжнародних економічних відносин.

Зазначені тенденції є лише деякими з факторів, що впливають на державне регулювання ЗЕД у сучасному світі. Їх розуміння й врахування є важливим для розвитку ефективних політичних та регуляторних рішень в галузі міжнародної торгівлі та економічних відносин, зокрема й у митній сфері.

1.2. Сутність фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності та інструменти його реалізації

З метою чіткого окреслення об’єкта дослідження, розглянемо класифікацію видів ЗЕД, що є предметом дискусій на сторінках наукової літератури. Головним чином, домінуючим у трактуванні ЗЕД та її видів є нормативно-правовий підхід. Проте, для наукового аналізу та дослідження видів ЗЕД більш доцільним є врахування суті зовнішньоекономічної діяльності, визначення характерних ознак та використання класифікації залежно від конкретного критерію. В загальному вигляді класифікація ЗЕД на основні види залежно від напрямів підприємницької діяльності та цілей виходу суб’єкта ЗЕД на зовнішній ринок може бути представлена наступним чином (див. рис. 1.2).

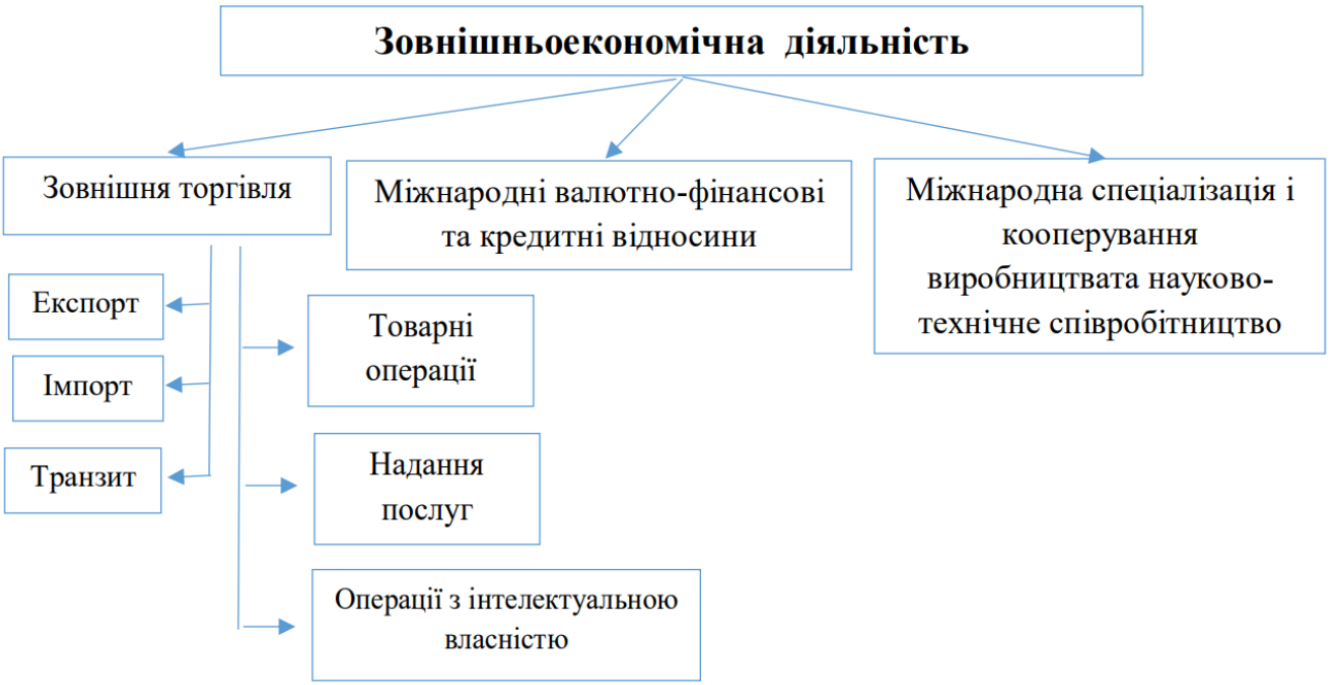

Рис. 1.2. Класифікація видів ЗЕД [7].

Зовнішня торгівля є складною системою міжнародного обміну товарами, послугами, інформацією та результатами інтелектуальної діяльності, включаючи виняткові права на них (інтелектуальну власність). Ця форма міжнародних взаємовідносин охоплює різні види операцій, такі як товарні операції, надання

послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності та операції, пов’язані з інтелектуальною власністю.

Зовнішньоекономічна діяльність включає в себе такі основні напрями: експорт (вивезення товарів та послуг з країни на зовнішні ринки); імпорт (ввезення товарів та послуг до країни з-за кордону) та транзит (перевезення товарів через територію однієї країни до іншої країни без їх споживання або обробки в країні транзиту).

Зовнішньоторговельні операції з товарами можуть мати різні форми, включаючи купівлю-продаж, де право власності на товар переходить безпосередньо від продавця до покупця, або опосередковану торгівлю, яка передбачає наявність посередників. Також існують різні форми операцій зустрічної торгівлі, такі як бартер, компенсаційні угоди та інші.

Сучасна міжнародна торгівля характеризується зростанням ролі послуг, таких як інжинірингові, страхові, послуги зв’язку, обмін інформацією та транспортне обслуговування. Також важливим сегментом на світовому ринку послуг є торгівля інтелектуальною власністю.

Щодо такої складової ЗЕД як міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини, то слід зазначити, що вона є важливим аспектом міжнародних економічних відносин і передбачає взаємовідносини та операції, пов’язані з міжнародним кредитуванням, фінансуванням різних проєктів, проведенням платіжно-розрахункових операцій, депозитну діяльність, страхування та інші фінансові операції.

Своєю чергою міжнародна спеціалізація й кооперування виробництва, а також науково-технічне співробітництво являє собою безпосереднє співробітництво партнерів із різних країн при виробництві продукції, що ґрунтується на міжнародному поділі праці та спеціалізації окремих суб’єктів господарювання (чи держав) на виробництві певних продуктів або їх частин з кооперацією виробників з метою спільного випуску кінцевої продукції.

Отже, досліджуючи фіскальне регулювання ЗЕД у митному аспекті, ми свою увагу будемо концентрувати, головним чином, на зовнішній торгівлі та зміні її показників під дією інструментів такого регулювання.

Загалом державне регулювання використовується в інтересах усього суспільства з метою активізації економічної діяльності та обмеження негативних процесів, що можуть виникнути в економіці країни. Ефективність державного регулювання визначається вибором відповідного інструментарію та встановлення пріоритетних цілей економічної політики. Державне регулювання базується на методах та інструментах, які можна розглядати як прямі та опосередковані регулятори економічних процесів (див. рис. 1.3).

Методи непрямого державного регулювання ґрунтуються переважно на товарно-грошових важелях та визначають «правила гри» в ринковій економіці, впливаючи на економічні інтереси суб'єктів господарювання. З іншого боку, прямі методи регулювання економіки не вимагають створення додаткових фінансових стимулів чи загрози фінансової втрати і базуються на силі державної влади.

Застосування непрямих методів регулювання з розвитком ринкової економіки розширюється, одночасно обмежуючи можливості прямого втручання держави у процеси розширеного відтворення.

Правові методи регулювання економіки використовуються для створення правового середовища функціонування суб'єктів ринку через прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що передбачають механізми їх реалізації та контролю за їхнім виконанням. Адміністративні методи регулювання базуються на силі державної влади і включають заходи заборони, дозволу та примусові заходи.

Економічні методи регулювання використовуються для створення економічного середовища, яке стимулює суб'єктів ринку діяти у необхідному для суспільства напрямку та вирішувати актуальні завдання соціально-економічного розвитку держави. Одним з ключових економічних методів регулювання є фіскальне регулювання.Дискусії щодо ефективності фіскального та монетарного

регулювання постійно ведуться серед науковців та економістів-практиків у зв'язку з їхньою різною дієвістю в різних соціально-економічних умовах.

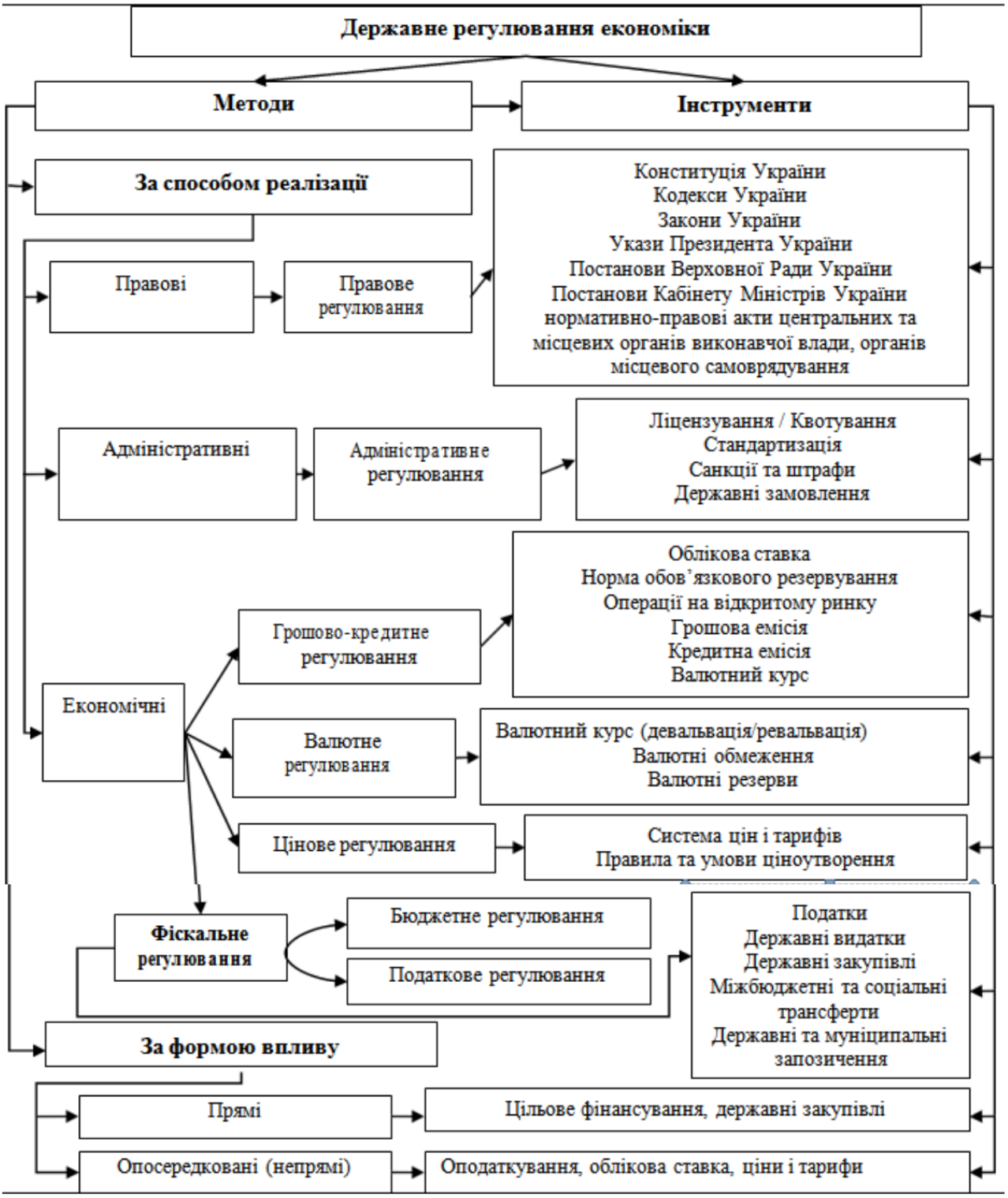

Рис. 1.3. Місце фіскального регулювання в системі методів державного регулювання економіки [2].

Відповідно до словника іншомовних слів термін «регулювати» (лат., впорядковую) має декілька значень: «1. Упорядковувати, вносити порядок,

систему в якусь діяльність, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі. 2. Встановлювати правильну взаємодію частин механізму. 3. Домагатись нормальної роботи машини, установки, механізму і т. ін.; забезпечувати злагоджену взаємодію складових частин, деталей.» [39].

Державне регулювання розглядається як вплив держави на умови здійснення та інтенсивність господарських процесів з метою підтримання макроекономічної стабільності у суспільстві.

Своєю чергою фіскальне регулювання полягає у впливі уряду на економічну активність суб'єктів господарювання через бюджетні та податкові інструменти шляхом зміни податкових ставок, створення податкових пільг для певних секторів економіки, формування бюджетних видатків на підтримку певних галузей чи соціальних програм тощо.

За формою впливу, фіскальне регулювання класифікується як непрямий метод державного впливу на економіку, відмінний від прямого примусу. Як зазначалося вище, цей вид регулювання ґрунтується на стратегії використання економічних інтересів суб'єктів господарювання для досягнення державних цілей. Так, професор Т. Паєнтко зазначає: «Використовуючи інструменти фіскальної політики, держава створює умови, за яких економічним суб'єктам стає вигідним враховувати інтереси держави в процесі своєї діяльності і невигідною є опортуністична поведінка» [23].

На нашу думку, у вітчизняній науковій літературі фрагментарно висвітлено визначення дефініції «фіскальне регулювання». Зокрема, професор О. Данілов наголошує на тому, що «фіскальне регулювання передбачає злагоджене використання методів бюджетного і податкового регулювання» [46]. У дослідженні Т. Паєнтко фіскальне регулювання фінансових потоків трактується як «...сукупність інструментів і важелів, за допомогою яких держава створює умови для мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів та їх ефективного використання з метою забезпечення сталого економічного зростання» [23]. Попри те, що науковцями не приділено значної уваги визначенню поняття «фіскальне регулювання», на сторінках наукової літератури розгорнуто висвітлено сутність

поняття фіскальної політики та проблематику застосування фіскального інструментарію.

Досліджуючи сутність цієї дефініції, слід підкреслити, що фіскальне регулювання базується на припущенні, що учасники ринку є раціональними та приймають свої рішення відповідно до власних економічних інтересів. Держава використовує фіскальний інструментарій для створення стимулів чи обмежень, які впливають на рішення суб'єктів господарювання. Основною метою фіскального регулювання є підтримка або зміна певних аспектів економічної активності, таких як інвестиції, споживання чи експорт, шляхом впливу на фінансовий стан суб'єктів господарювання.

Відмінною рисою фіскального регулювання є відсутність безпосереднього примусу чи регулювання економічних агентів у формі прямих обмежень. Натомість фіскальні механізми спонукають суб'єктів господарювання до прийняття рішень, що співпадають з інтересами держави. Таким чином, фіскальне регулювання спирається на розуміння економічних стимулів і мотивів суб'єктів господарювання, щоб досягти бажаних результатів у сфері економічної політики.

Цей підхід до регулювання враховує роль ринкового впливу та взаємодії між державою та приватним сектором у формуванні економічних рішень і сприяє досягненню більшої гнучкості в управлінні економікою, одночасно забезпечуючи державі необхідний контроль і вплив на її функціонування.

Виділяючи митний аспект у фіскальному регулюванні ЗЕД, важливо відзначити, що державна митна політика є однією з найстаріших форм державного регулювання зовнішньої торгівлі та важливим складовим компонентом економічної політики держави. У відповідності до визначень Митного кодексу України, митна політика розглядається як «…система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки» [18].

Правильно структурована митна політика стає важливим показником успішної зовнішньоекономічної діяльності держави. Митна діяльність включає в

себе два основні типи інструментів для регулювання зовнішньої економіки: 1) тарифні заходи, які можуть включати різні фінансові інструменти, такі як мита, податки та інші обов'язкові платежі при зовнішній торгівлі; 2) нетарифні заходи.

Нетарифними заходами називають різноманітні обмеження та обов'язкові вимоги, що встановлюються державою з метою контролю та регулювання ЗЕД, за винятком митних платежів. Українське законодавство не містить визначення поняття «нетарифні заходи» для регулювання зовнішніх економічних відносин. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» встановлює, що «...регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції» [34]. При чому, термін «акти нетарифного регулювання» у цьому Законі не деталізується.

Натомість, відповідно до ст. 4 Митного кодексу України, «заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності – не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини» [18].

Незважаючи на чітку позицію й низку заходів СОТ щодо мінімізації впливу нетарифних бар'єрів в міжнародній торгівлі, вони відіграють все більшу роль у міжнародній торгівлі внаслідок зниження тарифів та відповідно нівелювання дії тарифних заходів [49]. При чому, з роками кількість держав, які користуються нетарифними інструментами зовнішньоторговельного регулювання, зростає і наразі відзначається збільшення як загальної кількості країн, так і різновидів застосованих нетарифних обмежень.

Сучасна класифікація нетарифних заходів регулювання міжнародної торгівлі, укладена СОТ, наведена у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація нетарифних заходів регулювання міжнародної торгівлі [54]

Імпорт	**Технічні засоби**	**A**	Санітарні та фітосанітарні заходи
		B	Технічні бар'єри в торгівлі
		C	Передвідвантажувальна перевірка та інші формальності
	Нетехнічні засоби	**D**	Умовні торгово-захисні заходи
		E	Неавтоматичне ліцензування імпорту, квоти, заборони, заходи кількісного контролю та інші обмеження, не включаючи санітарні та фітосанітарні заходи чи заходи що стосуються технічних бар'єрів у торгівлі
		F	Заходи контролю за цінами, включаючи додаткові податки та збори
		G	Фінансові заходи
		H	Заходи, що впливають на конкуренцію
		I	Інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею
		J	Обмеження розповсюдження
		K	Обмеження щодо післяпродажного обслуговування
		L	Субсидії та інші форми підтримки
		M	Обмеження державних закупівель
		N	Інтелектуальна власність
		O	Правила походження
Експорт		**P**	Заходи, пов'язані з експортом

Згідно з даними глобального порталу Trains, що відслідковує використання заходів нетарифного регулювання, станом на кінець 2022 року, кількість заходів нетарифного регулювання відрізнялася в залежності від товарних груп. Загалом, структура нетарифних обмежень, які застосовуються в міжнародній торгівлі, наступна: санітарні та фітосанітарні заходи становлять 36%, технічні бар'єри – 33%, умовні торгово-захисні заходи – 12%, заходи, пов'язані з експортом – 9%, неавтоматичне ліцензування імпорту, квоти, заборони, заходи кількісного контролю та інші обмеження, які не стосуються технічних бар'єрів і санітарних стандартів – 5%, передвідвантажувальна перевірка та інші формальності – 2%, а також інші заходи – 1% [62].

Як видно із зазначеного вище, уряд держави має арсенал різноманітних інструментів впливу на економіку, у тому числі й на зовнішньоекономічну діяльність. Залежно від поточних умов одні з них втрачають свою дієвість, а інші, навпаки – набувають більшої актуальності. На основі досвіду розвинутих країн можна стверджувати, що фіскальне регулювання є дієвим методом досягнення

стратегічних цілей у зовнішньоекономічній політиці. Органи державного управління повинні враховувати специфіку впливу фіскальних інструментів та використовувати їх відповідно до конкретних умов для створення ефективної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Фіскальне регулювання, засноване на узгодженому використанні бюджетних і податкових методів, відіграє ключову роль у формуванні сталого економічного зростання та досягненні стратегічних цілей у зовнішньоекономічній політиці.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи дослідження теоретичного базису фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності, можемо резюмувати:

Наукові основи зовнішньоекономічної діяльності розвивалися від меркантилізму через класичні, кейнсіанські, соціально-інституціональні концепції до новітніх підходів. Сучасний етап розвитку регулювання зовнішньоекономічної діяльності вимагає врахування різних тенденцій та сучасних викликів і загроз, включаючи діджиталізацію та розвиток електронного управління; дію регіональних угод про вільну торгівлю; широке застосування економічних санкцій; глобальні зміни у світі (економічні кризи, пандемія COVID-19, війна росії проти України); впровадження концепцій сталого розвитку й екологічної відповідальності та інші.

Зовнішньоекономічна діяльність поєднує різні форми міжнародної співпраці країн та суб’єктів господарювання в різних галузях економіки. До складових ЗЕД належать: зовнішня торгівля; міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини; міжнародна спеціалізація й кооперування виробництва й науково-технічне співробітництво.

Державне регулювання ЗЕД здійснюється різними методами та інструментами з метою активізації економічної діяльності та обмеження небажаних процесів. Серед таких методів є правові й адміністративні, які створюють відповідне середовище для суб’єктів ринку через прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що передбачають механізми їх реалізації та

контролю за їхнім виконанням. Вони базуються на силі державної влади і включають заходи заборони, дозволу та примусові заходи. Крім того, є економічні методи, до яких належить зокрема, й фіскальне регулювання ЗЕД, які спрямовані на стимулювання суб'єктів ринку до необхідних дій та вирішення соціально-економічних завдань держави.

За своєю суттю фіскальне регулювання є сукупністю інструментів і важелів, за допомогою яких держава створює умови для підтримки або зміни певних аспектів економічної активності, таких як інвестиції, споживання чи експорт з метою забезпечення сталого економічного зростання. При цьому фіскальне регулювання базується на стимулюванні суб'єктів господарювання до рішень, що відповідають інтересам держави, через розуміння їхніх економічних стимулів і мотивів.

Основною складовою фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митна політика, визначена як система принципів та напрямів діяльності держави, спрямованих на захист митних інтересів, регулювання зовнішньої торгівлі, що включає два типи інструментів: тарифні та нетарифні заходи. Внаслідок загальносвітової тенденції зниження тарифів роль нетарифних заходів і їх важливість в міжнародній торгівлі зростає.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД В СУЧАСНИХ УМОВАХ

2.1. Стан зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни

На основі статистичних даних Державної митної служби [41], Державної служби статистики [42] та Рахункової палати [6] проаналізуємо зміни стану та структури зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни.

Досліджуючи тенденції зовнішньої торгівлі України протягом останніх років, необхідно врахувати, що у 2020 р. глобальна спільнота переживала спад економічної активності у зв'язку з пандемією COVID-19, проте вже у 2021 р. світова економіка почала відновлюватися та зростати. Якщо у 2020 році зменшення світового споживання призвело до значного зниження виробництва та, відповідно, до зменшення потреби у сировині, то у 2021 році попит зріс, перевищуючи можливості виробників, що призвело до глобального підйому цін на сировину. Для сировино-орієнтованої економіки України це означало відновлення та ріст ВВП у 2021 році більше ніж на 3% [42], а також активізацію ЗЕД: за підсумками 2021 року експорт зріс на 38%, а імпорт на 35% порівняно з 2020 роком [37].

У 2022 році внаслідок повномасштабного вторгнення зовнішньоекономічна ситуація України зазнала різкого погіршення через скорочення експортного виробництва та ускладнення, а в окремих випадках, і неможливості логістичного забезпечення. Західний кордон залишився єдиним для забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків України, проте його пропускна спроможність була обмежена внаслідок значного збільшення обсягів товарних потоків. Як результат – сальдо зовнішньої торгівлі товарами зросло, сягаючи 15,3 млрд доларів США (див. рис. 2.1). Причиною цьому було збільшення вартісних обсягів імпорту різних категорій товарів, зокрема, паливно-енергетичних товарів, машин, устаткування,

транспорту, а також продукції хімічної промисловості тощо.

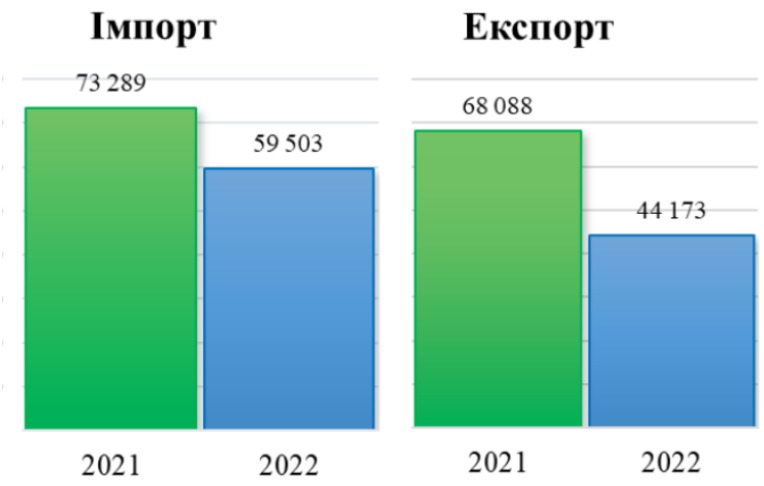

Рис. 2.1. Зовнішня торгівлі товарами у 2021 та 2022 роках, млн дол. США [37].

Звернемо увагу, що показники імпорту стрімко впали приблизно вдвічі з початком повномасштабної війни, як відображено на рис. 2.2.

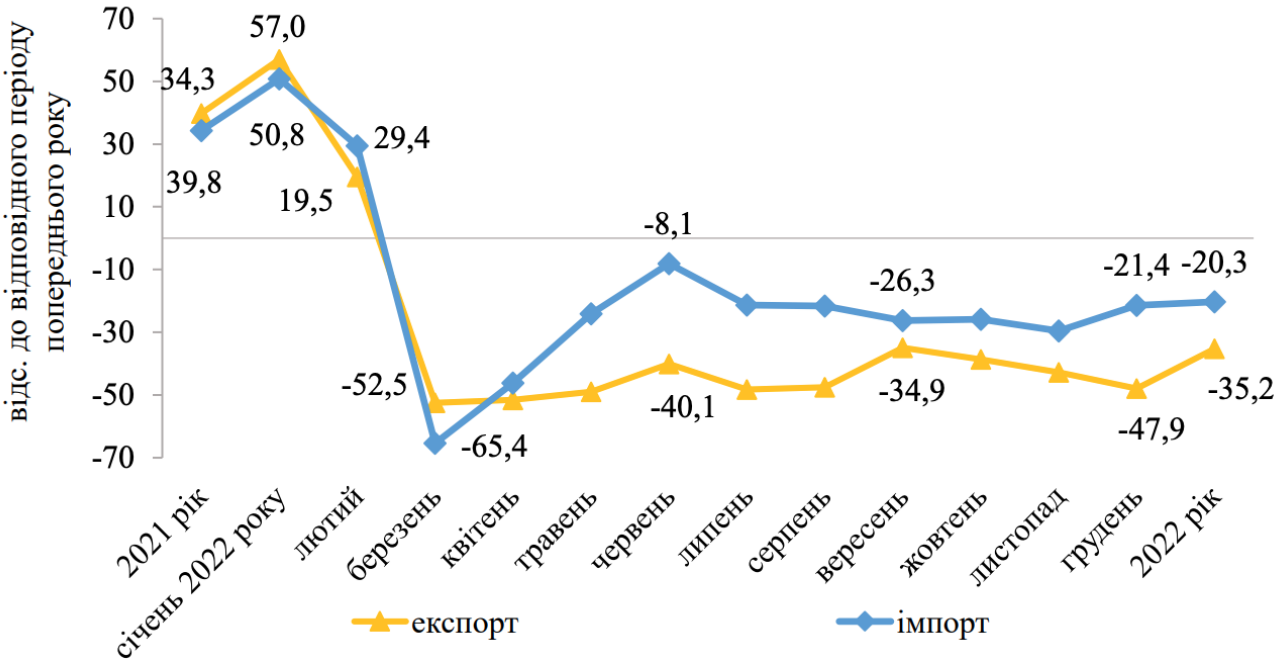

Рис. 2.2. Динаміка експорту та імпорту товарів у 2022 р. [6].

Першочерговими заходами Уряду в цей час були затвердження переліку товарів критичного імпорту та надання рекомендацій НБУ щодо здійснення

транскордонних валютних платежів за операціями критичного імпорту.

Як зазначалося, у 2021 році вартісний показник експорту товарів зріс на 38 % й становив 68,1 млрд дол. США [42]. Проте, уже в березні 2022 року через початок повномасштабного вторгнення спостерігається зменшення обсягу експорту майже вдвічі (див. рис. 2.2). В умовах війни суб'єкти господарювання опинилися в ситуації невизначеності та нестабільності, частина з них припинила свою діяльність внаслідок окупації чи знищення. Важливо зазначити, що введення військового стану є форс-мажорною обставиною, що призвело до відкладання або призупинення численних поставок по контрактам, що також негативно вплинуло на динаміку експорту.

Поступове відновлення обсягів експорту почалося в травні 2022 року, що свідчило про адаптацію підприємств до складних умов, зумовлених війною. За період березень–грудень 2022 року спостерігалися коливання обсягів експорту. Так, у березні та квітні цей показник сягнув мінімального рівня за 2022 рік і склав близько 2,64 млрд доларів США, тоді як максимальне значення досягнуто у вересні – 4,14 млрд доларів США [42]. Такий приріст зумовлений значним чином розблокуванням портів України у Чорному морі внаслідок реалізації ініціативи зі створення "зернового коридору" 22 липня 2022 року. "Зерновий коридор" частково розв'язав логістичну проблему українського експорту зернових культур та сприяв сповільненню обвалу економіки й покращенню становища виробників агропродукції. Протягом 2022 року через "зерновий коридор" з України вийшло 615 суден, які перевезли 16,2 млн тонн агропродукції, зокрема 7,4 млн т кукурудзи, 4,7 млн т пшениці, 997,6 тис. т олії та 256,2 тис. т соняшника [20].

Щодо стану зовнішньої торгівлі у 2023 р., то за підсумками першого кварталу товарообіг України скоротився на 7,4 % порівняно з попереднім роком і становив 25,8 млрд дол. США (60 % – імпорт, а 40 % –експорт товарів). При чому, значно посилилась негативна динаміка сальдо зовнішньої торгівлі (з 25 млн дол. США до 5,2 млрд дол. США) через скорочення експорту товарів на 26,1 % при одночасному зростанні імпорту на 11,2 %. Зростання імпорту

спричинене зокрема негативним впливом масштабних бойових дій на вітчизняне виробництво товарів для внутрішнього ринку України [37].

Проаналізуємо товарну структуру експорту й імпорту України у 2021 та 2022 роках (див. рис. 2.3 та рис. 2.4).

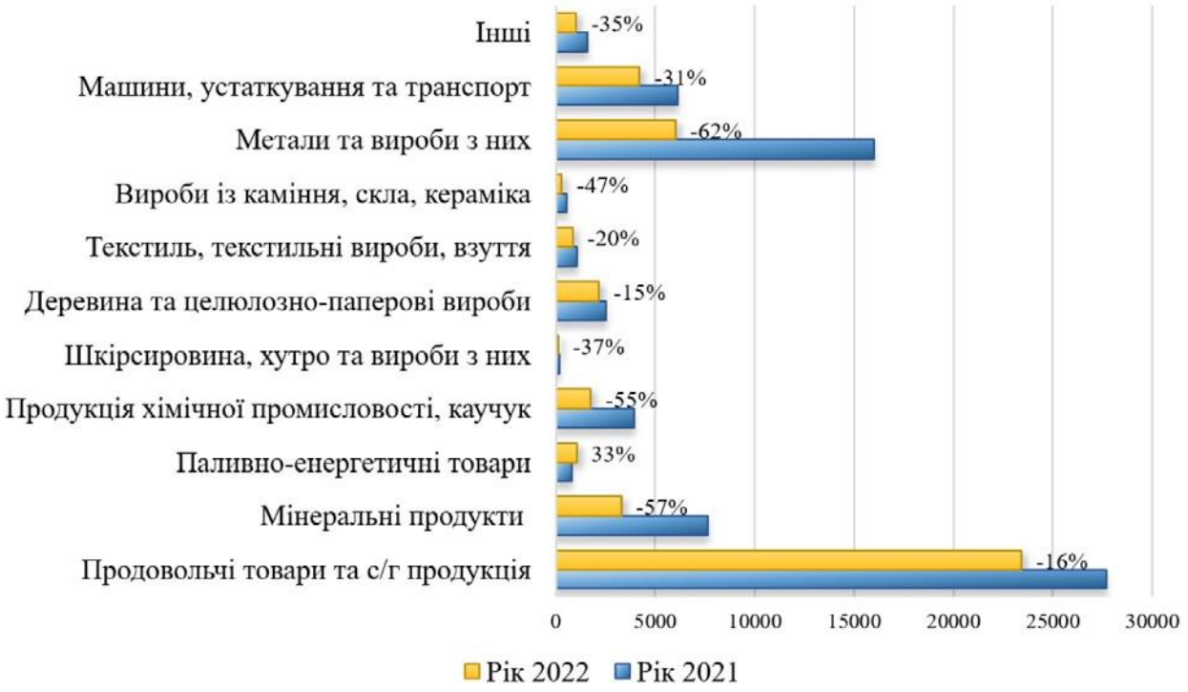

Рис. 2.3. Товарна структура експорту України у 2021 та 2022 роках, % [42].

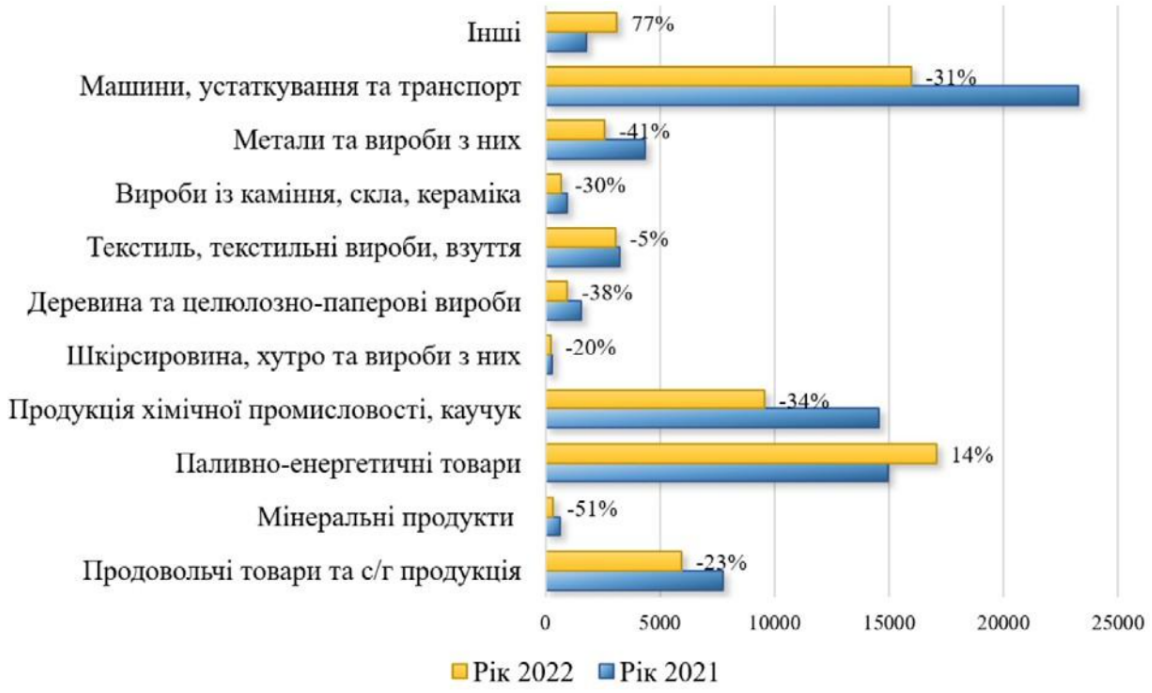

Рис. 2.4. Товарна структура імпорту України у 2021 та 2022 роках, % [42].

Інтеграція України до світових ринків визначається сировинним характером. Український експорт базується на продукції з низьким рівнем переробки, зокрема аграрній продукції, металургійних напівфабрикатах та залізній руді.

Щодо структури імпорту, то основні частки припадають на сільськогосподарську техніку, енергоносії, високотехнологічне обладнання. Зміни у товарній структурі імпорту за період 2021–2022 років продемонстрована на рис. 2.5.

Зауважимо, що у 2022 році скорочення експорту зернових культур на 16 % порівняно з 2021 роком не було настільки значущим, як в інших галузях, передусім завдяки успішним поставкам с/г продукції протягом перших двох місяців війни, а також внаслідок рівномірного розміщенням аграрних підприємств та інфраструктури по всій території країни. Експорт залізної руди та металів значно скоротився (на 62%) через ускладнену або, навіть, неможливу логістику у зв’язку із географічним розміщенням цих галузей переважно на сході України, де ведуться активні бойові дії.

Варто зазначити, що найважливішими чинниками покращення показників експорту України, окрім підписання зернової угоди, були заходи, спрямовані на покращення логістики, зокрема розвиток інфраструктури прикордонних регіонів, збільшення пропускних спроможностей та відкриття нових пунктів пропуску, а також збільшення вантажопотоків у портах Дунаю. Крім того, важливим фактором підтримки експорту стало підписання Угоди про лібералізацію вантажних автомобільних перевезень з ЄС.

У 2022 році спостерігалося збільшення обсягів імпорту в період з березня по червень. Однак, загалом за підсумками 2022 р. вартісний обсяг імпорту товарів, за оцінкою НБУ, знизився на 19,4 % через порушення ланцюгів постачання, скорочення інвестиційного та споживчого попиту. Найбільше знизився показник вартісного обсягу імпорту чорних металів і виробів із них (на 41,1 %), деревини та виробів із неї (на 38,9 %), продукції хімічної промисловості (на 34,4 %). Водночас внаслідок пошкодження та знищення агресором об’єктів енергетичної

інфраструктури України було запроваджено пільгове оподаткування імпорту товарів, призначених для її відновлення. За даними Держмитслужби, обсяги імпорту електрогенераторних установок та обертових електричних перетворювачів зросли в 3,5 рази у вартісному вимірі, нафти та нафтопродуктів – на 56,5 %, у результаті чого їх частка в структурі товарного імпорту збільшилась вдвічі порівняно з 2021 роком – до 15,9 % [6].

Розглянемо структури експорту та імпорту України у 2023 році. Так, за І квартал 2023 року експорт товарів з України склав 10,3 млрд дол. США, що на 3,6 млрд дол. США менше, ніж за аналогічний період попереднього року. Загальне зменшення відбулося у всіх основних галузях, за винятком продовольчих товарів та с/г продукції, де, навпаки, спостерігалося зростання на 4,5 % або 0,3 млрд дол. США. Збільшення експорту с/г продукції призвело до росту її питомої ваги в товарній структурі експорту з 46,3% до 65,4 %. Частка зернових культур становила 30,7 % від загального експорту, із стабільним зростанням протягом трьох місяців. Незважаючи на значне скорочення експорту металів на дві третини (1,8 млрд доларів США), ці товари залишаються на другому місці в товарній структурі з часткою 9 %. Експорт машин, устаткування та транспорту скоротився на 34,9 %, що відобразилося на питомій вазі цієї групи в структурі, яка склала 7,9 %. Також відбулося істотне зменшення експорту мінеральних продуктів (на 66,7 %), продукції хімічної промисловості (на 57,3 %), а також деревини та целюлозно-паперових виробів (на 19,5 %) [38].

Щодо імпорту, то у І кварталі 2023 року в Україну ввезено товарів на 15,5 млрд дол. США, що на 1,6 млрд дол. США більше, ніж у той же період 2022 року. Зафіксовано зростання імпорту в галузях продовольчих товарів та с/г продукції (на 21,9 %), машин, устаткування та транспорту (на 20 %), а також текстилю, текстильних виробів та взуття (на 20,1 %). Водночас імпорт мінеральних продуктів істотно зменшився – на 53%. Така динаміка призвела до зміни товарної структури імпорту, де машини, устаткування та транспорт займають провідне місце з часткою 28,5 %. Питома вага паливно-енергетичних товарів скоротилася до 23,3 %, хоча їхні вартісні обсяги практично не змінилися.

Значні частки в експорті також припадають на продукцію хімічної промисловості (18,2 %) і продовольчі товари та с/г продукцію (11,5 %) [38].

Проведений аналіз доводить, що Україні необхідно прикладати зусилля до переорієнтації структури свого експорту, здійснюючи перехід від сировинних товарів до продукції високотехнологічного виробництва. Крім того, у короткостроковій перспективі слід активно нарощувати фізичні обсяги експорту з метою зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. В умовах війни зовнішньоекономічна політика України має балансувати між підтримкою експортоорієнтованих галузей, необхідністю забезпечення внутрішнього ринку товарами.

Враховуючи вимушену географічну обмеженість зовнішньої торгівлі України логічним є зростання ролі країн ЄС як провідних торговельних партнерів. У географічній структурі товарного експорту України питома вага ЄС зросла до 62,7 % за I квартал 2023 р. порівняно з 47,1 % за цей же період 2022 р. Проте у вартісному вираженні експорт товарів з України до ЄС скоротився на 1,7 %.

Значну позитивну роль для нашої держави зіграло рішення ЄС скасувати всі обмеження щодо українського експорту (мита, квоти тощо) на період з червня 2022 року по червень 2023 р. Це сприяло нарощуванню експорту української сільськогосподарської продукції, передусім зернових культур, до країн ЄС (рис. 2.5).

Зауважимо, що у квітні 2023 р. значне зростання постачань призвело до ускладнення політичних та економічних відносин, оскільки пропозиція українських товарів на внутрішніх ринках країн Європи вагомо зросла й погіршила позиції європейських виробників. У результаті окремі країни-члени ЄС односторонньо заборонили імпорт українського зерна й інших видів с/г продукції. Криза, що виникла, спричинила відтермінування прийняття рішення Європейським Союзом стосовно продовження терміну безмитної торгівлі з Україною до червня 2024 року. Зазначені обставини також послужили приводом для інтенсивної дискусії щодо можливості вжиття більш жорстких заходів з метою захисту внутрішнього ринку ЄС. Таким чином, загроза втрати

конкурентоспроможності та вплив на внутрішній виробничий сектор поставили перед ЄС питання ретельного розгляду альтернативних стратегій для ефективного функціонування свого економічного простору.

Рис. 2.5. Динаміка експорту зернових з України в країни Центральної та Східної Європи за періоди 2021–2022 рр., І кв. 2022 р. та І кв. 2023 р., тис т. [38].

Провідні країни щодо експорту товарів з України у І кварталі 2023 року представлені у табл. 2.1. Так, основними ринками збуту товарів з України були Польща, Китай, Румунія, Туреччина та Німеччина.

За І квартал 2023 р. частка країн колишнього СНД у географічній структурі експорту скоротилася вдвічі до 3,7 % порівняно з аналогічним періодом 2022 р. Експорт зменшився на 63,1 %, що пов'язано з відсутністю постачань до країни-агресора та Білорусі [38].

Найбільшими постачальниками продукції на ринок України є також країни ЄС. У І кварталі 2023 р. порівняно з попереднім періодом їх частка зросла з 38,1 % до 51,4 %. Імпорт товарів з країн ЄС зріс на 49,9 % (2,7 млрд дол. США).

Китай залишається провідним постачальником товарів до України з часткою у 16,5 % від загального обсягу імпорту товарів. Вагому роль також відіграють Польща, Німеччина, Туреччина та США (табл. 2.2).

Таблиця 2.1

Провідні 10 країн з експорту товарів з України в І кварталі 2023 р. [38].

Країна	Вартісний обсяг експорту, млн дол. США	Частка в експорті України, %
Польща	1505	14,6
Китай	1010	9,8
Румунія	997	9,7
Туреччина	848	8,2
Німеччина	484	4,7
Угорщина	465	4,5
Іспанія	446	4,3
Нідерланди	432	4,2
Італія	378	3,7
Словаччина	299	2,9

Таблиця 2.2

Провідні країни-імпортери товарів до України в І кварталі 2023 р. [38].

Країна	Вартісний обсяг імпорту, млн дол. США	Частка в імпорті України, %
Китай	2558	16,5
Польща	1571	10,1
Німеччина	1130	7,3
Туреччина	1119	7,2
США	683	4,4
Болгарія	612	3,9
Словаччина	537	3,5
Індія	503	3,2
Швейцарія	456	2,9
Угорщина	450	2,9

Питома вага країн колишнього СНД в географічній структурі імпорту України за підсумками січня – березня 2023 р. скоротилася до 2,2 % проти 21,4 %, за попередній період. Обсяги імпорту товарів зменшились на 88,7 %, (2,6 млн дол. США). Імпорт з РФ та Білорусі становив 3 млн дол. США та 5,5 млн дол. США відповідно (0,02 % й 0,04 % від загального імпорту України).

Зауважимо, що суттєвою зміною в зовнішній торгівлі за географічною ознакою було припинення торговельних операцій з державою-окупантом та Білоруссю у той час, як ЄС закріпився на позиціях головного торгового партнера України. Серед країн ЄС Польща посідає перше місце і як країна-реципієнт українських товарів, і як постачальник товарів на український ринок.

2.2. Аналіз фіскальної складової регулювання ЗЕД

В рамках теми нашого дослідження потребує уваги вивчення наслідків взаємовпливу митних платежів та показників зовнішньої торгівлі, зокрема імпорту товарів. До податків, які безпосередньо впливають на ціну імпортних товарів, належать митні платежі, а саме: мито, ПДВ та акцизний податок із ввезених на територію країни товарів. Для аналізу використаємо статистичні дані Держмитслужби [48] та Рахункової палати [6].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну та введення воєнного стану кардинальним чином вплинуло на соціально-економічний стан країни і створило серйозні виклики та наслідки для фінансового становища.

Внаслідок війни економіка України зазнає суттєвого спаду. Критичне зниження обсягів імпорту, збитки підприємств, втрати робочих місць та інші негативні аспекти призводять до значного недонадходження доходів державного бюджету. За оцінками Рахункової палати, за підсумками 2022 року втрати становили 589 млрд грн. Водночас, варто відзначити, що надходження до державного бюджету у 2022 р. перевищено на 26,8 млрд грн (на 1,5 % більше планового показника) коштом міжнародної фінансової допомоги в сумі 480,7 млрд грн. Недонадходження доходів зокрема виникли внаслідок застосування податкових і митних пільг, наданих суб’єктам господарювання під час воєнного стану [6].

На рис. 2.6 показані частки надходжень до державного бюджету за 2021–2022 роки, що забезпечені податковими та митними органами, а також частка

грантів та міжнародної допомоги від іноземних партнерів. У 2022 році понад чверть обсягу доходів державного бюджету, а саме 480,7 млрд грн, становили безповоротна допомога від ЄС, іноземних урядів, міжнародних організацій, донорських установ, у тому числі грантів на бюджетну підтримку, для забезпечення державного управління, подолання наслідків, спричинених збройною російською агресією проти України. Доходи державного бюджету без урахування коштів міжнародної допомоги становили 1 трлн 307,1 млрд грн, що на 19,8 % менше планового показника на 2022 рік.

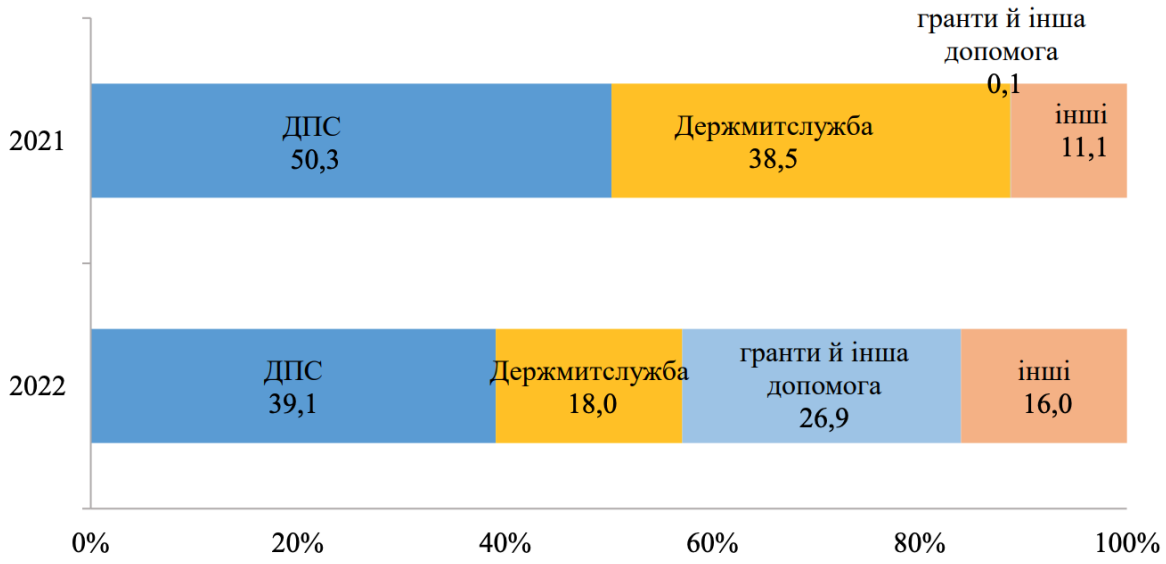

Рис. 2.6. Питома вага надходжень за програмами міжнародної допомоги у структурі доходів ДБУ [6].

З рисунку видно, що частка надходжень бюджету, що забезпечується митними органами, скоротилася до критичних 18,0 %, у той час як за підсумками 2021 р. вона становила 38,5 %. Надходження від внутрішніх податків також скоротилися, проте лише на 11,2 відс. пункти.

Як було зазначено у попередньому параграфі, війна суттєво погіршила умови зовнішньоекономічної діяльності України й призвела до скорочення імпорту товарів за період березень – грудень 2022 р. на 28,6 % (після зростання на 39,3 % у січні – лютому). За оцінкою Рахункової палати, державний бюджет у 2022 році недоотримав доходів у сумі 201 млрд грн митних платежів: 181 млрд грн

імпортного ПДВ; 17 млрд грн ввізного мита; 3 млрд грн акцизного податку із ввезених підакцизних товарів (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Стан виконання планових показників основних доходів ДБУ у 2022 р. [6].

У 2022 р. на недонадходження митних платежів, крім тотального скорочення імпорту, вплинуло запровадження внаслідок воєнного стану митних пільг. Зокрема, з 17 березня 2022 р. на пальне встановлено ставку акцизного податку у розмірі 0 % та знижено ставку ПДВ до 7 % [27]. За оцінкою Уряду, запровадження пільгового оподаткування пального призвело до втрат бюджету у розмірі 40 млрд грн ПДВ із ввезених в Україну товарів та 22 млрд грн акцизного податку. У подальшому з 30 вересня 2022 р. скасовано нульову ставку акцизного податку на пальне, натомість встановлено знижені ставки у розмірі 100 євро за 1 тис. л для бензинів і дизпалива [29].

За даними Держмитслужби, втрати державного бюджету внаслідок звільнення від оподаткування при ввезенні на територію України транспортних засобів та товарів (за виключенням алкогольних напоїв і тютюнових виробів), що ввозились суб'єктами господарювання для вільного обігу, у тому числі

платниками єдиного податку першої – третьої груп за період 01.04.2022 р. – 01.07.2022 р. становили 42 млрд грн. Крім того, за інформацією податкових й митних органів, у 2022 році обсяги бюджетних втрат внаслідок надання податкових пільг щодо операцій з постачання товарів оборонного призначення, а також інших товарів, необхідних для здійснення заходів оборони та національної безпеки, сягали 48 млрд грн [6].

З рис. 2.8. бачимо, що протягом І кварталу 2023 року митними органами забезпечено виконання індикативних показників надходжень митних платежів до ДБУ на рівні 101,2%. У порівнянні з аналогічним періодом попереднього року надходження митних платежів збільшились на на 19,3% (16,3 млрд грн).

На початку 2023 року позитивна тенденція зростання обсягів надходжень митних платежів, яка була характерною для другої половини 2022 року, продовжилася. Зокрема, у березні 2023 року митними органами забезпечено 35,9 млрд грн надходжень до державного бюджету, що на 2,5 млрд грн більше, ніж у лютому цього ж року. Збільшення обсягів надходжень митних платежів у цей період відбулося в результаті імпорту таких товарів, як інсектициди, гербіциди, дезінфекційні засоби (зростання на 0,6 млрд грн), легкові автомобілі (зростання на 0,5 млрд грн), добрива (зростання на 0,4 млрд грн), та вантажні автомобілі, тягачі та причепи (напівпричепи) (зростання на 0,3 млрд грн). З іншого боку, у березні порівняно з лютим 2023 року відбулося зменшення обсягів надходжень митних платежів від імпорту газів нафтових та нафтопродуктів (бензину та дизельного палива) на 1,1 млрд грн внаслідок зменшення фізичних обсягів імпорту цих товарів [48].

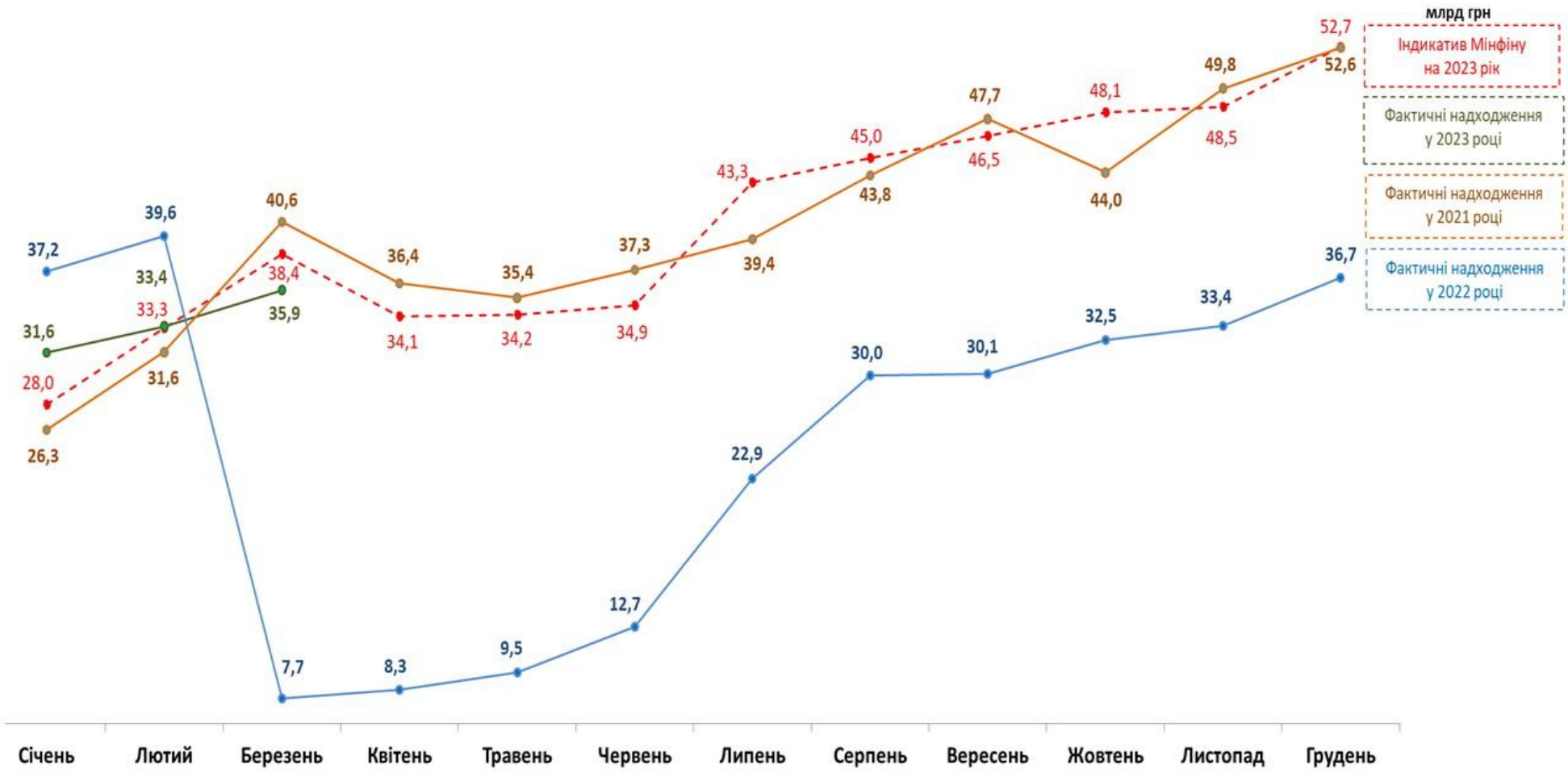

Рис. 2.8. Динаміка надходжень митних платежів до ДБУ у 2021 – 2022 роках та І кварталі 2023 р. [48].

Загалом, як показано на рис. 2.9, за І квартал 2023 року порівняно з аналогічним періодом 2022 року, відбулося зниження фізичних обсягів оподаткованого імпорту на 42 % (з 10,5 млн т до 6,1 млн т), тоді як обсяги сплати митних платежів в доларовому еквіваленті скоротилися лише на 8 % (з 2,97 млрд дол. США до 2,75 млрд дол. США).

Рис. 2.9. Обсяги оподаткованого імпорту товарів за І квартал 2021–2023 рр., млн т [48**].**

Зміни у структурі імпорту товарів, а також вжиті митними органами заходи у напрямку підвищення ефективності адміністрування митних платежів сприяли збільшенню податкового навантаження на 1 кг оподаткованого імпорту до 0,45 дол / кг проти 0,28 дол / кг за аналогічний період 2022 року .

Водночас необхідно виділити низку чинників, які негативно вплинули на рівень надходжень митних платежів до бюджету. Зокрема, у І кварталі 2023 року, у порівнянні з І кварталом 2022 року зросли пільги зі сплати митних платежів при поміщенні товарів у митний режим імпорту на 67 % (рис. 2.10).

Треба зауважити, що з початку 2023 року запроваджено пільгу зі сплати ПДВ при імпорті природного газу, внаслідок чого зменшились фактичні надходження податків на зовнішню торгівлю на 3,6 млрд грн. у лютому та березні 2023 року.

Рис. 2.10. Обсяги пільг, наданих при імпорті товарів за І квартал 2021–2023 рр., млрд грн [48].

Загалом у І кварталі 2023 року надано пільг при імпорті товарів на суму 37,9 млрд грн (див. рис. 2.11), зокрема це пільги:

– зі сплати акцизного податку на імпорт товарів, ввезених як сировина для виробництва інших підакцизних товарів в обсязі 10,3 млрд грн, що на 4,8 млрд грн менше у порівнянні з І кварталом 2022 року;

– на імпорт товарів оборонного призначення в обсязі 7,2 млрд грн, що на 6,5 млрд грн більше у порівнянні з І кварталом 2022 року;

– (преференції) зі сплати ввізного мита, надані в рамках виконання угод про вільну торгівлю, в обсязі 7,1 млрд грн, що на 2,7 млрд грн більше у порівнянні з І кварталом 2022 року;

– на імпорт товарів, призначених для боротьби з пандемією COVID-19 та для відновлення енергетичної інфраструктури в обсязі 7,1 млрд грн, що на 6,7 млрд грн більше у порівнянні з І кварталом 2022 року;

– зі сплати ПДВ на імпорт природного газу в обсязі 3,6 млрд грн.

Крім цього, за вказаний період відстрочення зі сплати митних платежів при імпорті товарів склали 1,5 млн грн, а розрахункові умовні недонадходження акцизного податку та ПДВ з імпорту пального за зниженими ставками склали 18,5 млрд грн.

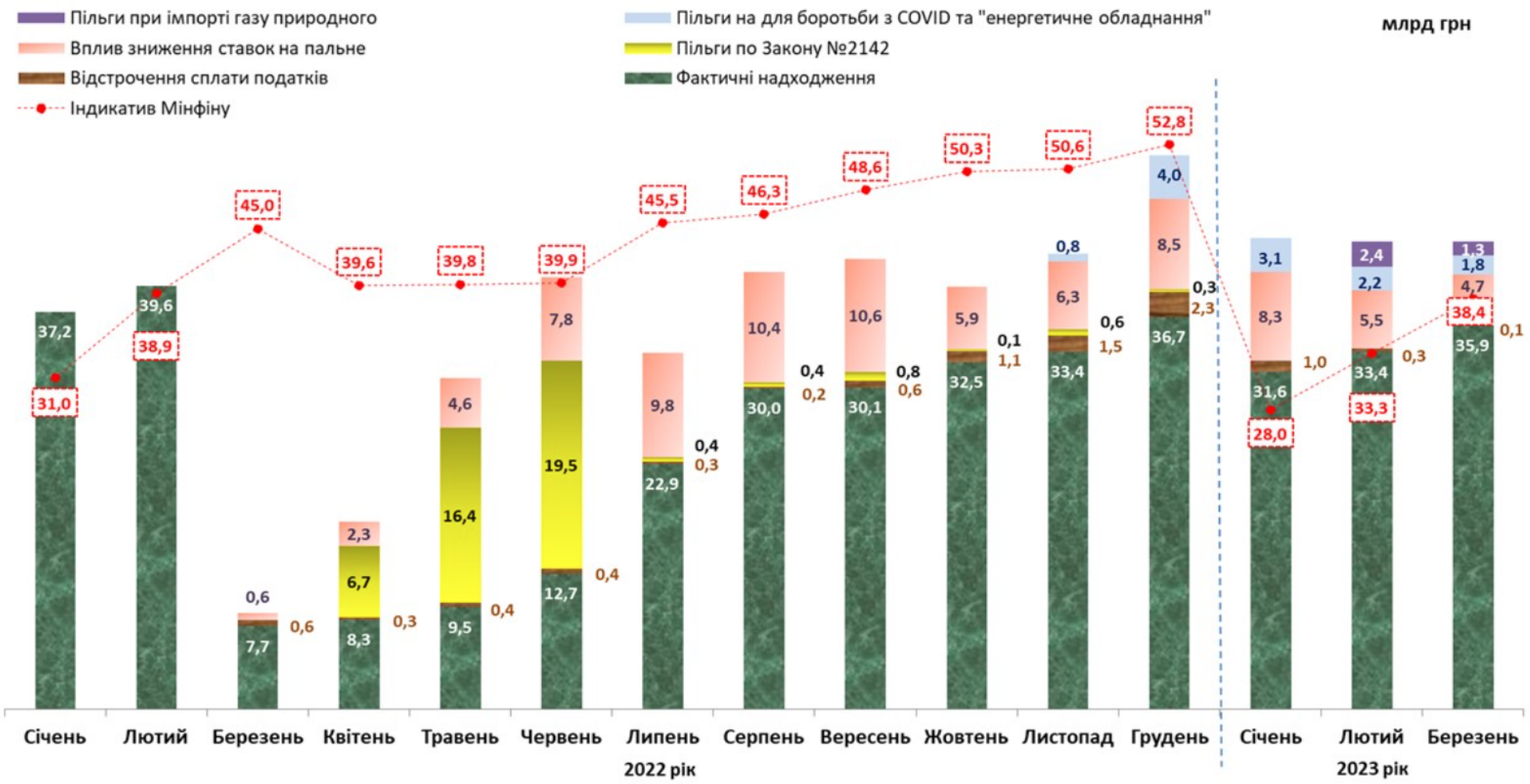

Рис. 2.11. Вплив законодавчих змін, прийнятих у 2022 році, на надходження митних платежів до бюджету та виконання індикативних показників [48].

У підсумку загальна сума несплачених митних податків у І кварталі 2023 року сягала 57,9 млрд грн або 57 % від сплачених митних платежів.

За розрахунками Держмитслужби на основі оперативних даних митних декларацій, ефективна ставка оподаткування імпорту товарів (розрахована як відношення митних платежів, сплачених при імпорті товарів, до їх митної вартості) у І кварталі 2023 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року зменшилась з 25 % до 22 %.

З проведеного аналізу, стає зрозуміло, що війна принесла складні виклики і загрози для економіки України та її фінансового стану. Тому економічна політика держави в умовах військового стану має кардинально відрізнятися від політики мирного часу й потребує особливих рішень. Цілком очевидно, що в складних реаліях сьогодення розв’язувати проблеми наповнення бюджету податковим тиском не дасть позитивного ефекту, й виправданою з цієї позиції зараз є ліберальна фіскальна політика. Водночас робота митних і податкових органів, потребує посиленого нагляду як зі сторони держави, так і міжнародних інституцій й громадськості, адже Уряду сьогодні вкрай важливо забезпечити акумулювання власних фінансових ресурсів, не покладаючись лише на допомогу міжнародних партнерів України.

Попри те, що митні платежі традиційно мали вагому частку у структурі загальних надходжень бюджету України, важливо враховувати, що стабільність фінансування бюджету не може бути надійною лише базуючись на залежності від імпорту. Тому передусім необхідно спрямовувати державну політику на стимулювання розвитку реального сектора економіки, що своєю чергою забезпечує можливість нарощення бази оподаткування щодо внутрішніх податків та створює надійну фінансову основу майбутнього соціального розвитку.

Натомість митні платежі залишаються дієвим інструментом створення преференцій для імпорту, потенціал якого варто використовувати державі в умовах війни для досягнення стратегічно важливих цілей.

Висновки до розділу 2

У другому розділі кваліфікаційної роботи здійснено аналіз фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах та сформульовано такі висновки:

Внаслідок війни зовнішньоекономічна діяльність України зазнала суттєвих втрат. За даними Державної служби статистики, у 2022 р. експорт товарів скоротився на 35,1%, досягнувши приблизно 44,2 млрд дол США, тоді як імпорт впав на 20,3%, склавши 59,5 млрд дол США. У розрізі товарної структури втрат експорту виділяються три основні групи товарів: чорні метали; руди, шлак і зола; зернові культури. Щодо імпорту, то найсуттєвіших втрат зазнали такі групи, як: реактори ядерні, котли, машини; засоби наземного транспорту, крім залізничного; електричні машини.

Суттєвою зміною в зовнішній торгівлі України було припинення торговельних операцій з державою-окупантом та Білоруссю у той час, як ЄС закріпився на позиціях головного торгового партнера України. Серед країн ЄС Польща посідає перше місце і як країна-реципієнт українських товарів, і як постачальник товарів на український ринок.

Внаслідок значного спаду економіки, включаючи критичне зменшення обсягів імпорту та збитки підприємств виникають значні втрати державного бюджету, що за оцінками Рахункової палати сягають 589 млрд гривень у 2022 році. Водночас безпрецендентну роль у бюджеті відіграє міжнародна фінансова допомога, зокрема у 2022 році понад чверть доходів бюджету (480,7 млрд грн) становили безповоротна допомога від ЄС та інших міжнародних партнерів для подолання наслідків збройної агресії Росії.

Частка надходжень бюджету, що забезпечується митними органами, у 2022 році скоротилася до критичних 18,0 %, у той час як за підсумками 2021 р. вона становила 38,5 %. За оцінкою Рахункової палати, державний бюджет у 2022 році недоотримав митних платежів у сумі 201 млрд грн, зокрема:

- 181 млрд грн імпортного ПДВ;
- 17 млрд грн ввізного мита;

- 3 млрд грн акцизного податку із ввезених підакцизних товарів.

На початку 2023 року обсяги надходжень митних платежів зросли. Зокрема, за І квартал 2023 р. митними органами забезпечено 16,3 млрд грн митних платежів (на 19,3% більше порівняно з аналогічним періодом попереднього року), що дало змогу виконати індикативний показник на 101,2 %.

Внаслідок воєнного стану було запровадження низку митних пільг, які мали суттєвий вплив на скорочення митних платежів. Зокрема, за оцінкою Уряду, у 2022 році, введення пільг з оподаткування пального (введення нульової ставки акцизного податку та зниження ставки ПДВ до 7%) викликало втрати бюджету у розмірі 40 млрд грн ПДВ та 22 млрд грн акцизного податку з імпорту пального. За даними Держмитслужби, втрати бюджету через звільнення від оподаткування транспортних засобів та товарів, які ввозились на територію України, від 1 квітня до 1 липня 2022 року становили 42 млрд грн. Крім того, згідно зі звітами податкових та митних органів, у 2022 році обсяги бюджетних втрат внаслідок податкових пільг у сфері постачання товарів оборонного призначення та інших товарів, необхідних для здійснення заходів оборони та національної безпеки, склали 48 млрд грн.

У І кварталі 2023 року пільги зі сплати митних платежів при імпорті товарів зросли на 67% у порівнянні з І кварталом попереднього року. Загалом, у І кварталі 2023 року надано пільг при імпорті товарів на суму 37,9 млрд грн, включаючи пільги зі сплати акцизного податку на сировину для виробництва інших підакцизних товарів; на імпорт товарів оборонного призначення; пільги за угодами про вільну торгівлю; пільги на імпорт товарів для боротьби з пандемією COVID-19 та відновлення енергетичної інфраструктури; пільги зі сплати ПДВ на імпорт природного газу.

За розрахунками Держмитслужби, ефективна ставка оподаткування імпорту товарів (розрахована як відношення митних платежів, сплачених при імпорті товарів, до їх митної вартості) зменшилась з 25 % до 22 % у І кварталі 2023 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД У МИТНОМУ КОНТЕКСТІ

У сучасному світі, орієнтованому на сприяння гармонізації міждержавної співпраці і торгівлі, набуває актуальності прагнення більшості держав до максимального спрощення митних процедур. В цьому контексті широко поширюється практика відмови від тотального контролю за суб'єктами ЗЕД, що передбачає мінімізацію втручання посадових осіб митних органів в операційну діяльність учасників міжнародної торгівлі. Однак, треба враховувати, що Україна перебуває в умовах повномасштабної війни, що створює нові загрози на тлі необхідності збереження євроінтеграційного курсу. Тому для уряду України важливо концентрувати зусилля на скоординованому регулюванні процесів переміщення товарів через митні кордони та коригуванні дій учасників ЗЕД. Такі заходи, передусім, зумовлені необхідністю максимального захисту національних інтересів і забезпечення стійкості економіки в умовах війни.

Умови воєнного стану в Україні породжують специфічні виклики для державного регулювання, обумовлені обмеженими можливостями уряду, зокрема в фінансовому аспекті. Негативний вплив зовнішніх обставин стимулює пошук нових механізмів впливу на ЗЕД та ефективного симбіозу інструментів стимулювання та стримування міжнародної торгівлі, оскільки балансування експорту та імпорту стає вкрай важливим у контексті ведення війни.

Забезпечення належного рівня конкурентоспроможності на світовому ринку та максимізація доходів бюджету стають складним завданням для державної влади у процесі економічних трансформацій, особливо в умовах обмежених можливостей для розвитку бізнесових структур та функціонування національної економіки. Механізм державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, включаючи використання митних інструментів, повинен не лише мати адаптивний характер, але й бути ефективним для підтримання та розвитку міжнародних торговельних відносин, максимізації доходів держави, збереження економічної

активності та пошуку нових ринків для вітчизняної продукції та послуг. На рис. 3.1 проілюстровано ключові завдання уряду України, які необхідно виконувати в процесі митних реформ на сучасному етапі.

Війна кардинально впливає на стратегію митної політики, яка в цілому спрямована на оптимізацію торговельних відносин. З одного боку, акцент робиться на підтримці імпорту товарів, які мають стратегічне значення для держави і важливі для економіки та громадян. З іншого – уряду вкрай важливо сприяти експорту продукції для забезпечення фінансових ресурсів державного бюджету.

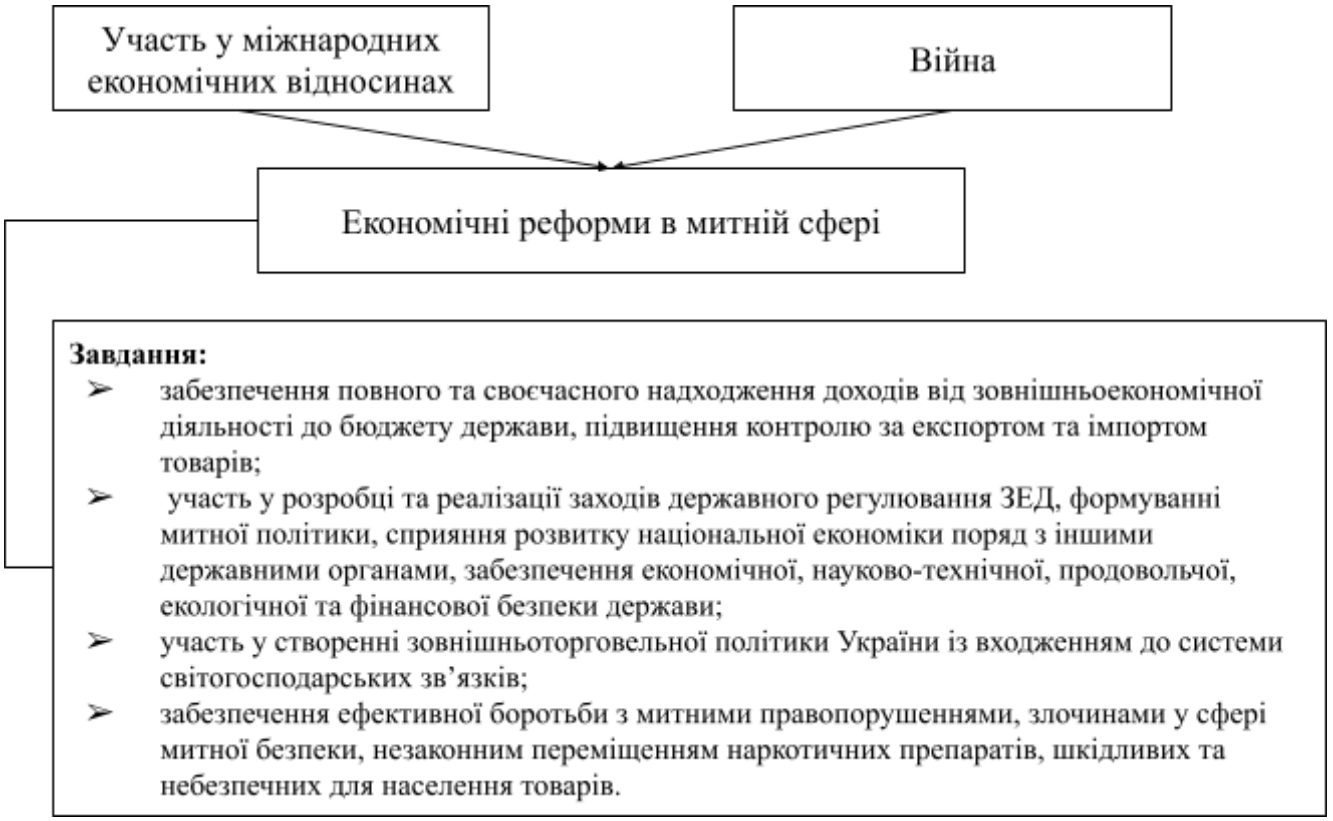

Рис. 3.1. Основні завдання митних реформ в Україні під час війни

Примітка. Складено автором за [4].

Розглянемо зміни митної політики України та відповідно заходів державного регулювання, що відбулися з початку повномасштабної війни (див. дод. А).

Одним з першочергових заходів, вжитих у зв'язку з необхідністю забезпечення національної безпеки, стало прийняття Урядом 24.02.2022 р. Постанови КМУ № 153 [35], якою введено перелік товарів критичного імпорту.

Оскільки банкам в цей час було заборонено здійснювати транскордонні перекази валютних цінностей, то такий крок надав можливість здійснення імпортних операцій резидентами, пов’язаних із придбанням товарів критичного імпорту. У подальшому Постанова № 153 зазнала чисельних змін та доповнень; зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 07.07.2022 року № 761 її назву змінено на “Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту” [28].

Крім того, у перші дні повномасштабного вторгнення було змінено у функціонування окремих митних пунктів пропуску, розташованих на кордоні з Росією та Білоруссю. Дане рішення було прийняте Державною митною службою України, а ключові аспекти цього кроку були регламентовані та узагальнені в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 188-р [36]. Пізніше Уряд України ухвалив Постанову від 09.04.2022 р. № 426, якою повністю заборонено імпорт товарів із Російської Федерації [33].

Поряд із заходами, спрямованими на контролювання імпорту, вживалися також дії щодо регулювання експорту товарів. Зокрема Постановами КМУ від 05.03.2022 р. № 207 [31], від 09.04.2022 р. № 422 [32], від 03.05.2022р. № 549 [30] вносились зміни у перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню та квотуванню на 2022 рік, щодо низки сільськогосподарських товарів.

Важливим і необхідним кроком в умовах воєнного стану було встановлення спрощеного порядку пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України. Згідно з Постановою КМУ від 01.03.2022 р. № 174, перевезення гуманітарної допомоги від донорів дозволено здійснювати за місцем перетину митного кордону шляхом представлення товаросупровідних документів чи декларації, яку заповнює особа, що перевозить відповідний товар, без використання заходів нетарифного регулювання ЗЕД [11].

Урядом також було прийнято рішення щодо спрощення процедур митного оформлення для товарів групи 27 УКТЗЕД, зокрема бензину та пального [8], що мало вагоме значення в контексті надання гуманітарної допомоги Збройним силам України. Такі новації у сфері митного оформлення відіграли вирішальну роль на початкових етапах війни, дозволяючи ефективно транспортувати товари

оборонного призначення. Водночас, виникла проблема недостатнього контролю за кінцевим призначенням товарів гуманітарної допомоги та товарів подвійного призначення, що сприяло їх неконтрольованому потраплянню на вільний ринок.

У зв'язку з високим рівнем небезпеки для економічної системи України, був суттєво змінений не лише порядок організації процедур митного контролю та оформлення в контексті взаємодії з РФ та Білоруссю, але й внесено зміни в інші аспекти забезпечення ЗЕД. Зокрема, Урядом були запропоновані зміни в механізмах організації митних процедур. Так, постановою КМУ № 330 від 20.03.2022 р. [9] передбачено надання суб'єктам господарювання та громадянам, які ввозять товари, та транспортні засоби на митну територію України, права обрати один із двох способів митного оформлення та митного контролю: 1) спрощений спосіб (передбачає, що митний контроль та митне оформлення товарів та транспортних засобів, що ввозяться на територію України, здійснюються без справляння митних платежів шляхом подання попередньої митної декларації, без проведення митного огляду та без застосування фітосанітарного контролю та заходів нетарифного регулювання); 2) стандартний спосіб (передбачає, що митний контроль і митне оформлення товарів та транспортних засобів проводяться в повному обсязі відповідно до вимог МКУ, й оподаткування здійснюється на загальних підставах згідно з ПКУ). Учасники зовнішньоекономічної діяльності мають можливість обрати лише одну з запропонованих форм організації митних процедур згідно з постановою КМУ № 330. При цьому, передбачені обмеження застосування спрощеного способу для суб'єктів ЗЕД, які здійснюють імпорт алкогольних та тютюнових виробів.

Постановою КМУ № 330 визначено спрощення митних процедур із забезпеченням пропуску товарів, їх митного оформлення та митного контролю з поданням попередньої митної декларації у строк не більше десяти хвилин [9]. Цим документом також передбачено невідкладний порядок пропуску гуманітарної допомоги, військових товарів, лікарських засобів та виробів медичного призначення через спеціальний канал без проведення митного огляду та без відповідних рішень голів обласних адміністрацій щодо визнання таких товарів

гуманітарною допомогою. Зазначений порядок організації митних процедур запропоновано лише на період дії воєнного стану в державі, коли певні потреби військовослужбовців та громадян важко задовольнити внутрішніми резервами держави.

Повномасштабна війна має значний вплив на наявність імпортних товарів в Україні, що обумовлено пошкодженням складів з готовою продукцією, руйнуванням логістичних маршрутів, блокуванням портів, зупиненням або припиненням діяльності підприємств та обмеженням валютних операцій тощо. З урахуванням невизначеності ситуації та в інтересах підтримки економіки під час війни, необхідно віднайти баланс між стимулюванням імпорту та наповненням державного бюджету.

Детальніше розглянемо заходи, які вжито Урядом щодо впровадження пільг з митних платежів.

Так, Постановою КМУ від 09.03.2022 р. № 236 [10] дозволено відстрочення сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України товарів, а саме:

– лікарських засобів, що дозволені для виробництва і застосування в Україні та внесені до Державного реєстру лікарських засобів;

– медичних виробів, що внесені до Державного реєстру медичної техніки та виробів медичного призначення або відповідають вимогам відповідних технічних регламентів;

– певних категорій продуктів харчування;

– окремих товарів військового призначення;

– товарів критичного імпорту.

5 квітня 2022 року вступив в дію Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану” № 2142-IX [26], яким зокрема встановлено низку податкових пільг на імпорт товарів і транспортних засобів. Це стало наступним важливим заходом щодо забезпечення і підтримання зовнішньоторговельного обороту та надходження критичного імпорту.

Положеннями Закону № 2142-IX на території України тимчасово встановлено наступні пільги щодо оподаткування імпорту [26]:

- звільнення від оподаткування ПДВ операцій з ввезення товарів на територію України в митному режимі імпорту платниками єдиного податку першої, другої і третьої групи, крім платників, які обрали ставку єдиного податку 3% у разі сплати ПДВ.
- звільнення від оподаткування ПДВ та акцизним податком ввезення громадянами на територію України легкових автомобілів, кузовів до них, мотоциклів, причепів та напівпричепів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 й більше осіб, транспортних засобів, призначених для перевезення вантажів.
- звільнення від оподаткування митом імпортних товарів (крім алкогольних напоїв та тютюнових виробів), а також легкових автомобілів, кузовів до них, мотоциклів, причепів та напівпричепів, транспортних засобів, призначених для перевезення 10 й більше осіб, транспортних засобів, призначених для перевезення вантажів, що ввозяться громадянами на територію України для вільного обігу.

Згідно з законодавством ці звільнення від оподаткування не поширюються на товари, що мають походження з країни, визнаної державою-окупантом та/або визнаної державою-агресором щодо України, або ввозяться з території держави-окупанта (агресора) та/або з окупованої території України.

Вищезгадані пільги стали чинними з 1 квітня 2022 року і передбачалось, що вони діятимуть на період дії воєнного стану. Проте, 21.06.2022 р. ВРУ прийняла Закон України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування” № 2325, яким відмінено раніше надані імпортні податкові пільги. Основною метою цього Закону було збільшення надходжень до Державного бюджету України від ПДВ, акцизного податку та мита.

Найбільш неоднозначним серед інших митних послаблень, на думку науковців та практиків, було рішення щодо тимчасового звільнення від

оподаткування імпортованих автомобілів, зокрема через можливі втрати державного бюджету.

Серед переваг такого рішення експерти [45] виділяють наступні:

1. “Нульове розмитнення” забезпечило можливість придбання доступних автомобілів без сплати митних платежів, що вкрай актуально в умовах війни, коли значна частина громадян стикається з втратою роботи та стабільних доходів, і така економія коштів суттєво сприяє сімейному бюджету.

2. Стимулювання розвитку суміжних секторів економіки. Тимчасове звільнення від митних платежів не визначає повне скасування митних процедур, що призводить до оплати митно-брокерських послуг, сертифікації автомобілів, експертного огляду, реєстрації у Сервісних центрах МВС та сплати збору до Пенсійного фонду. Крім того, збільшення кількості авто на внутрішньому ринку сприяє розвитку автомобільного страхування, автосервісів, продажу паливно-мастильних матеріалів тощо, а також підвищенню мобільності та економічної активності громадян. Останнє також дозволяє зберегти робочі місця та зменшити вимушене переселення українців за кордон.

3. Збільшення мобільності українців під час війни. За даними ООН, кількість вимушених переселенців в Україні сягнула приблизно 11 мільйонів осіб. Залізницею було евакуйовано близько 2,8 млн осіб, тоді як автомобільним транспортом скористалися близько 8-9 млн українців.

4. Забезпечення можливості для економічної активності. Особистий автомобіль дає змогу дістатися місця роботи, вести бізнес, зокрема такий як таксі, доставлення товарів, перевезення тощо.

За даними Держмитслужби України, за період квітень–червень 2022 р. під час звільнення від сплати митних платежів на транспортні засоби, передбачених положеннями Закону № 2142-IX, було ввезено близько 237 тис. транспортних засобів, а пільги зі сплати платежів склали 26,1 млрд грн (рис. 3.2).

Погоджуємося з думкою, що зазначену суму навряд чи можна назвати втратами бюджету, адже за відсутності пільг, не було б такої кількості ввезених в Україну транспортних засобів. Однак, варто врахувати й аргументи противників

пільг з оподаткування імпорту автомобілів, серед яких найвагомішими були, зокрема проблеми черг на кордонах, що ускладнювало процес ввезення гуманітарних та військових вантажів, а також можливість зловживань й використання пільг для ввезення автомобілів преміум-класу. Адже, метою звільнення від оподаткування імпорту транспортних засобів було надання можливості компенсувати втрати знищених російськими окупантами автомобілів. На наш погляд, цієї мети було досягнуто, оскільки кількість ввезених авто в Україну перевищила орієнтовну кількість втрачених автівок за перші місяці війни. За результатами звіту Київської школи економіки [15], прямі втрати приватних легкових автівок станом на березень 2023 року становили близько 1,86 млрд дол. США або 207 тис. автомобілів.

Рис. 3.2. Результати звільнення від оподаткування митними платежами транспортних засобів, що ввезені громадянами на митну територію України в квітні–червні 2022 р. [21].

*відповідно до Закону від 24.03.2022 р. № 2142-I

Водночас, дослідження проблем оподаткування імпорту засвідчують, що діючий алгоритм нарахування акцизного податку на імпорт транспортних засобів суперечить принципам оподаткування Європейського Союзу через свій регресивний характер (податок вищий для дешевших товарів) [12]. Автори дослідження доводять, що скасування акцизного податку на імпорт авто не

завдасть шкоди бюджету, оскільки збільшення надходжень від імпортного ПДВ й мита перекриє втрати від скасування акцизного податку. Крім того, зауважують, що збільшаться надходження від акцизного податку на пальне та інших податків, які пов’язані з експлуатацією та ремонтом транспортних засобів.

В загальному питання пільгового оподаткування імпорту особливо актуальне для імпортозалежних країн у контексті забезпечення національних потреб та підтримки економіки. В умовах війни це завдання ускладнюється у зв’язку з обмеженими ресурсами та необхідністю мобілізації фінансових засобів для потреб оборони. Надання податкових пільг на імпорт може бути дієвим інструментом для забезпечення доступу до необхідних ресурсів та технологій. Проте, треба враховувати декілька аспектів цього питання.

По-перше, важливо збалансувати надання пільг із здатністю країни утримувати стабільність бюджету. Великі обсяги пільг зі сплати податків можуть призвести до значного зменшення доходів держави, що негативно вплине на її фінансову стійкість.

По-друге, варто враховувати потенційну можливість зловживання системою пільг та їх спрямування не лише на передбачені цілі. Тому контроль за використанням пільг та їх максимально цільове спрямування на першочергові потреби держави є важливим завданням у визначенні ефективності таких заходів.

По-третє, слід враховувати соціальні та економічні наслідки податкових пільг. Вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на рівень зайнятості, розподіл доходів, інфляцію та інші аспекти економічного життя.

Як свідчать дослідження експертів, податкові пільги мають вагомі недоліки, зокрема порушують основні принципи оподаткування, викривляють конкуренцію, спричиняють втрати бюджетних надходжень, мають незначначний вплив на залучення інвестицій та інші. Крім того, результати дослідження свідчать про відсутність в Україні системи аналізу ефективності пільг, внаслідок чого неможливо оцінити соціально-економічний ефект від їх надання [17].

Загалом, надання податкових пільг на імпорт у військовий період є можливим короткочасним рішенням, але вимагає ретельного аналізу, планування

та контролю, щоб забезпечити ефективне використання цього інструменту для потреб оборони та збереження економічної стійкості країни.

Зауважимо, що крім війни, вагомою проблемою соціально-економічного поступу України є значні обсяги тіньової економіки. Це негативно відбивається на конкуренції, формує негативний імідж держави та, що найважливіше – несприятливо впливає на доходи бюджету, та загрожує фіскальній безпеці держави. Водночас тіньовий сектор економіки має потужний потенціал щодо оподаткування. Тому важливо забезпечити зменшення тіньової економіки.

Таким чином, сьогодні необхідними рішеннями, спрямованими на наповнення бюджету, мають бути, передусім: підвищення ефективності податкового та митного контролю, адміністрування податків; удосконалення заходів з протидії ухиленню від оподаткування; скорочення видатків, зокрема й внаслідок оптимізації роботи державних органів шляхом впровадження новітніх технологій та цифрових рішень.

Висновки до розділу 3

В результаті дослідження можна зробити висновки та сформулювати наступні пропозиції:

В умовах вільної торгівлі, яка сьогодні є найефективнішою моделлю міжнародного співробітництва, необхідно спрощувати митні процедури, знижувати роль тарифних та нетарифних бар’єрів. Однак, у зв'язку з воєнним станом в Україні, державі слід удосконалювати координацію регулювання переміщення товарів через митні кордони, забезпечуючи максимальний захист національних інтересів та стійкість економіки. Виклики воєнного стану породжують потребу в нових механізмах впливу на зовнішньоекономічну діяльність, спрямованих на балансування експорту та імпорту, адаптивне державне регулювання, максимізацію доходів та забезпечення конкурентоспроможності.

З метою забезпечення національної безпеки в Україні, уряд вжив численних заходів щодо контролю імпорту та регулювання експорту товарів. Зокрема, було

введено перелік критичного імпорту та заборонено імпорт товарів із Російської Федерації та Білорусі. Одночасно регламентувалися експортні операції, включаючи ліцензування та квотування для низки товарів.

В умовах війни було спрощено процедури митного оформлення товарів, зокрема гуманітарної допомоги та товарів оборонного призначення, що було вимушеним необхідним рішенням, однак внаслідок недостатнього контролю за кінцевим призначенням товарів гуманітарної допомоги відомі випадки їх потрапляння на вільний ринок. Введення пільг з митного оподаткування імпорту товарів і транспортних засобів для низки категорій товарів мало тимчасовий характер і відмінено з метою збільшення надходжень до бюджету.

Рішення щодо звільнення від митних платежів імпорту автомобілів у контексті війни в Україні є дискусійним. З одного боку, надання таких пільг дозволяє компенсувати втрати транспортних засобів, які відбулися внаслідок війни, що сприяє мобільності населення та підтримує економічну активність. З іншого – внаслідок надання пільг можливі втрати бюджету, а також наявний ризик зловживання пільгами та їх нецільового використання.

З метою удосконалення оподаткування імпорту автомобілів підтримуємо пропозицію щодо виведення транспортних засобів зі складу підакцизних товарів, що відповідатиме європейській практиці й не завдасть значної шкоди бюджету, оскільки зростання надходжень від імпортного ПДВ та мита, а також від акцизного податку на пальне та інших податків, пов'язаних з експлуатацією та ремонтом транспортних засобів компенсує втрати.

В контексті війни, пільгове оподаткування імпорту є важливим інструментом забезпечення ресурсів та технологій. Однак, це завдання повинно бути збалансоване з урахуванням фінансової стійкості держави, уникнення можливого зловживання пільгами та розглядом соціальних та економічних наслідків. Податкові пільги на імпорт у військовий період можуть бути короткостроковим рішенням, але їх ефективність вимагає ретельного аналізу, планування та контролю для забезпечення потреб оборони та економічної стійкості країни.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено обґрунтування теоретичних основ фіскального регулювання ЗЕД, здійснено аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності та досліджено наслідки взаємовпливу митних платежів та показників зовнішньої торгівлі, а також окреслено перспективи розвитку фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Результати цього дослідження дають змогу сформулювати висновки та пропозиції теоретичного та практичного характеру.

1. Наукові основи зовнішньоекономічної діяльності розвивалися від меркантилізму через класичні, кейнсіанські, соціально-інституціональні концепції до новітніх підходів. Сучасний етап розвитку регулювання зовнішньоекономічної діяльності вимагає врахування різних тенденцій та сучасних викликів і загроз, включаючи діджиталізацію та розвиток електронного управління; дію регіональних угод про вільну торгівлю; широке застосування економічних санкцій; глобальні зміни у світі (економічні кризи, пандемія COVID-19, війна росії проти України); впровадження концепцій сталого розвитку й екологічної відповідальності та інші.

Зовнішньоекономічна діяльність поєднує різні форми міжнародної співпраці країн та суб’єктів господарювання в різних галузях економіки. До складових ЗЕД належать: зовнішня торгівля; міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини; міжнародна спеціалізація й кооперування виробництва й науково-технічне співробітництво.

2. Державне регулювання ЗЕД здійснюється різними методами та інструментами з метою активізації економічної діяльності та обмеження небажаних процесів. Серед таких методів є правові й адміністративні, які створюють відповідне середовище для суб’єктів ринку через прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що передбачають механізми їх реалізації та контролю за їхнім виконанням. Вони базуються на силі державної влади і включають заходи заборони, дозволу та примусові заходи. Крім того, є економічні методи, до яких належить зокрема, й фіскальне регулювання ЗЕД, які спрямовані

на стимулювання суб’єктів ринку до необхідних дій та вирішення соціально-економічних завдань держави.

За своєю суттю фіскальне регулювання є сукупністю інструментів і важелів, за допомогою яких держава створює умови для підтримки або зміни певних аспектів економічної активності, таких як інвестиції, споживання чи експорт з метою забезпечення сталого економічного зростання. При цьому фіскальне регулювання базується на стимулюванні суб’єктів господарювання до рішень, що відповідають інтересам держави, через розуміння їхніх економічних стимулів і мотивів.

Основною складовою фіскального регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митна політика, визначена як система принципів та напрямів діяльності держави, спрямованих на захист митних інтересів, регулювання зовнішньої торгівлі, що включає два типи інструментів: тарифні та нетарифні заходи. Внаслідок загальносвітової тенденції зниження тарифів роль нетарифних заходів і їх важливість в міжнародній торгівлі зростає.

3. Внаслідок війни зовнішньоекономічна діяльність України зазнала суттєвих втрат. За даними Державної служби статистики, у 2022 р. експорт товарів скоротився на 35,1%, досягнувши приблизно 44,2 млрд дол США, тоді як імпорт впав на 20,3%, склавши 59,5 млрд дол США. У розрізі товарної структури втрат експорту виділяються три основні групи товарів: чорні метали; руди, шлак і зола; зернові культури . Щодо імпорту, то найсуттєвіших втрат зазнали такі групи, як: реактори ядерні, котли, машини; засоби наземного транспорту, крім залізничного; електричні машини.

Суттєвою зміною в зовнішній торгівлі України було припинення торговельних операцій з державою-окупантом та Білоруссю у той час, як ЄС закріпився на позиціях головного торгового партнера України. Серед країн ЄС Польща посідає перше місце і як країна-реципієнт українських товарів, і як постачальник товарів на український ринок.

Проведений аналіз доводить, що Україні необхідно прикладати зусилля до переорієнтації структури свого експорту, здійснюючи перехід від сировинних

товарів до продукції високотехнологічного виробництва. У короткостроковій перспективі слід активно нарощувати фізичні обсяги експорту з метою зменшення негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. В умовах війни зовнішньоекономічна політика України має балансувати між підтримкою експортоорієнтованих галузей та необхідністю забезпечення внутрішнього ринку товарами.

4. Внаслідок значного спаду економіки, включаючи критичне зменшення обсягів імпорту та збитки підприємств виникають значні втрати державного бюджету, що за оцінками Рахункової палати сягають 589 млрд гривень у 2022 році. Водночас безпрецендентну роль у бюджеті відіграє міжнародна фінансова допомога, зокрема у 2022 році понад чверть доходів бюджету (480,7 млрд грн) становили безповоротна допомога від ЄС та інших міжнародних партнерів для подолання наслідків збройної агресії Росії.

Частка надходжень бюджету, що забезпечується митними органами, у 2022 році скоротилася до критичних 18,0 %, у той час як за підсумками 2021 р. вона становила 38,5 %. За оцінкою Рахункової палати, державний бюджет у 2022 році недоотримав митних платежів у сумі 201 млрд грн, зокрема:

- 181 млрд грн імпортного ПДВ;
- 17 млрд грн ввізного мита;
- 3 млрд грн акцизного податку із ввезених підакцизних товарів.

На початку 2023 року обсяги надходжень митних платежів зросли. Зокрема, за І квартал 2023 р. митними органами забезпечено 16,3 млрд грн митних платежів (на 19,3% більше порівняно з аналогічним періодом попереднього року), що дало змогу виконати індикативний показник на 101,2 %.

Внаслідок воєнного стану Урядом було запровадження низку митних пільг, які мали суттєвий вплив на скорочення митних платежів.

Зокрема, за оцінкою Уряду, у 2022 році, введення пільг з оподаткування пального (введення нульової ставки акцизного податку та зниження ставки ПДВ до 7%) викликало втрати бюджету у розмірі 40 млрд гривень ПДВ та 22 млрд гривень акцизного податку з імпорту пального. За даними Держмитслужби, втрати

бюджету через звільнення від оподаткування транспортних засобів та товарів, які ввозились на територію України, від 1 квітня до 1 липня 2022 року становили 42 млрд гривень. Крім того, згідно зі звітами податкових та митних органів, у 2022 році обсяги бюджетних втрат внаслідок податкових пільг у сфері постачання товарів оборонного призначення та інших товарів, необхідних для здійснення заходів оборони та національної безпеки, склали 48 млрд гривень.

У І кварталі 2023 року пільги зі сплати митних платежів при імпорті товарів зросли на 67% у порівнянні з І кварталом попереднього року. Загалом, у І кварталі 2023 року надано пільг при імпорті товарів на суму 37,9 млрд гривень, включаючи пільги зі сплати акцизного податку на сировину для виробництва інших підакцизних товарів; на імпорт товарів оборонного призначення; пільги за угодами про вільну торгівлю; пільги на імпорт товарів для боротьби з пандемією COVID-19 та відновлення енергетичної інфраструктури; пільги зі сплати ПДВ на імпорт природного газу .

За розрахунками Держмитслужби, ефективна ставка оподаткування імпорту товарів (розрахована як відношення митних платежів, сплачених при імпорті товарів, до їх митної вартості) зменшилась з 25 % до 22 % у І кварталі 2023 року порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

Митні платежі традиційно мали вагому частку у структурі загальних надходжень до бюджету України, однак стабільність фінансування бюджету не може бути надійною на основі залежності від імпорту. Натомість митні платежі залишаються дієвим інструментом створення преференцій для імпорту, потенціал якого в умовах війни варто використовувати державі для досягнення стратегічно важливих цілей.

5. В умовах вільної торгівлі, яка сьогодні є найефективнішою моделлю міжнародного співробітництва, необхідно спрощувати митні процедури, знижувати роль тарифних та нетарифних бар’єрів. Однак, у зв’язку з воєнним станом в Україні слід удосконалювати координацію регулювання переміщення товарів через митні кордони, забезпечуючи максимальний захист національних інтересів та стійкість економіки. Виклики воєнного стану породжують потребу в

нових механізмах впливу на зовнішньоекономічну діяльність, спрямованих на балансування експорту та імпорту, адаптивне державне регулювання, максимізацію доходів та підтримання конкурентоспроможності.

З метою забезпечення національної безпеки в Україні, уряд вжив численних заходів щодо контролю імпорту та регулювання експорту товарів. Зокрема, було введено перелік критичного імпорту та заборонено імпорт товарів із Російської Федерації та Білорусі. Одночасно регламентувалися експортні операції, включаючи ліцензування та квотування для низки товарів.

В умовах війни було спрощено процедури митного оформлення товарів, зокрема гуманітарної допомоги та товарів оборонного призначення, що було вимушеним необхідним рішенням, однак внаслідок недостатнього контролю за кінцевим призначенням товарів гуманітарної допомоги відомі випадки їх потрапляння на вільний ринок. Введення пільг з митного оподаткування імпорту товарів і транспортних засобів для низки категорій товарів мало тимчасовий характер і відмінено з метою збільшення надходжень до бюджету.

Рішення щодо звільнення від митних платежів імпорту автомобілів у контексті війни в Україні є дискусійним. З одного боку, надання таких пільг дозволяє компенсувати втрати транспортних засобів, які відбулися внаслідок війни, що сприяє мобільності населення та підтримує економічну активність. З іншого – внаслідок надання пільг можливі втрати бюджету, а також наявний ризик зловживання пільгами та їх нецільового використання.

З метою удосконалення оподаткування імпорту автомобілів підтримуємо пропозицію щодо виведення транспортних засобів зі складу підакцизних товарів, що відповідатиме європейській практиці й не завдасть значної шкоди бюджету, оскільки зростання надходжень від імпортного ПДВ та мита, а також від акцизного податку на пальне та інших податків, пов'язаних з експлуатацією та ремонтом транспортних засобів компенсує втрати.

В контексті війни, пільгове оподаткування імпорту є важливим інструментом забезпечення ресурсів та технологій. Однак, це завдання повинно бути збалансоване з урахуванням фінансової стійкості держави, уникнення

можливого зловживання пільгами та розглядом соціальних та економічних наслідків. Податкові пільги на імпорт у військовий період можуть бути короткостроковим рішенням, але їх ефективність вимагає ретельного аналізу, планування та контролю для забезпечення потреб оборони та економічної стійкості країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко О. Ю. Формування механізму сучасного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як важливої передумови розвитку експортно орієнтованого виробництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Вип. 24. Ч.1. 2019. С. 5–9.
2. Амбрик Л. П. Розбудова фіскального інструментарію забезпечення економічного зростання в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 232 с.
3. Амеліна І. В., Попова Т. Л., Владимиров С. В. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
4. Бондаренко Є., Угрин В., Кекіш І. Пріоритети забезпечення митної безпеки держави у період воєнного часу та післявоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*. 2022. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-87
5. Васюренко В. О. Фінансове регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Суми, 2010. 20 с.
6. Висновки про результати аналізу річного звіту про виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» : Рішення Рахункової палати від 04.05.2023 р. № 9-2. URL : http://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/9-2_2023/Vysnov_9-2_2023.pdf
7. Герчаківський С. Д., Сідляр В. В. Фіскальне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2020. 250 с.
8. Деякі питання визнання товарів гуманітарною допомогою та їх використання у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 238. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/238-2022-%D0%BF#Text
9. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану : Постанова

КМУ від 20.03.2022 р. № 330. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-2022-%D0%BF#Text

10. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 236. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF/ed20220309#Text
11. Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 01.03.2022 р. № 174. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2022-%D0%BF#Text
12. Доступне авто проти «вітчизняного виробника»: що приніс українцям протекціонізм автомобільної галузі? 2020. URL : https://cost.ua/content/uploads/sites/2/2020/11/CASE_zvit_dostupne_avto.pdf
13. Дідківська Л., Головко Л. Державне регулювання економіки : навч. посіб. [5-те вид.]. К. : Знання, 2006. 231с.
14. Звіти про результати роботи Державної митної служби України. Державна митна служба України. URL : https://customs.gov.ua
15. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київська школа економіки. 2023. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
16. Кириченко О. А.Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. [3-тє вид., перероб. і доп.]. К. : Знання-Прес, 2002. 384 с.
17. Марчак Д., Маркуц Ю. Податкові пільги. Кого та в якому обсязі субсидує Україна через надання податкових пільг? Київська школа економіки. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/12/CPFG-Podatkovi-pilgi_doslidzhennya_30.11-1.pdf
18. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. №4495-VI . UR : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text

19. Мінченко А. О., Мазур А. В. Міжнародні нормативні акти як джерела регулювання зовнішньоекономічних відносин та їх співвідношення із національним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 64–68.
20. Обсяги експорту агропродукції зерновим коридором. Українська зернова асоціація. URL : https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/#undefined
21. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (01–31.07.2022). Національний інститут стратегічних досліджень. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-08/podatkova-politika-2.pdf
22. Огородник В. О. Вплив нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на соціально-економічний розвиток. *Науковий вісник Ужгородського Університету.* Випуск 1 (61). 2023. С. 147–153.
23. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка.* 2011. № 8. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=659.
24. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід.* 2020. №13–14. С. 125–129.
25. Приймаченко Д. В., Приймаченко Д. Д. Правове забезпечення реалізації міжнародних зобов’язань України в сфері зовнішньоекономічної діяльності. *Правова позиція.* № 1 (38). 2023. С. 59–65.
26. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text
27. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text

28. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 153 та визнання таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 березня 2022 р. № 289 : Постанова КМУ від 07.07.2022 р. № 761. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2022-%D0%BF#n2
29. Про внесення змін до розділу XX „Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо ставок акцизного податку на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 21.09.2022 р. № 2618-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2618-20#Text
30. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 03.05.2022р. № 549. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-2022-%D0%BF#Text
31. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 05.03.2022 р. № 207. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2022-%D0%BF#Text
32. Про внесення змін у додатки 1 і 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 : Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 422. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422-2022-%D0%BF#Text
33. Про застосування заборони ввезення товарів з Російської Федерації : Постанова КМУ від 09.04.2022 р. № 426. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2022-%D0%BF#Text
34. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959- 12#Text
35. Про перелік товарів критичного імпорту : Постанова КМУ від 24.02.2022 р. № 153. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-%D0%BF/ed20220224#Text
36. Про тимчасове закриття деяких пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю : Розпорядження КМУ від 26.02.2022 р. № 188-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-2022-%D1%80#Text

37. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України за три квартали 2022 року. Національний інститут стратегічних досліджень. 2022. URL : https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pidsumky-zovnishnoyi-torhivli-tovaramy-ukrayiny-za-try-kvartaly.
38. Підсумки зовнішньої торгівлі товарами України у I кварталі 2023. Національний інститут стратегічних досліджень. UR : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/pidsumky-zovnishnyoi-torgivli-tovaramy-ukraine-v-i-kvartali-2023.pdf
39. Словник іншомовних слів. К., 1974. С. 575
40. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. Олександра Васильєва. К.: Наш Формат, 2018. 722 с.
41. Статистика. Державна митна служба України. URL : https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri.
42. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua.
43. Титаренко Л. М. Міжнародна економічна політика України: сучасні виклики та перспективи. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. Випуск 22. С. 114–118.
44. Тищенко В., Остапенко В., Карпова В. Цифровізація в управлінні ризиками митниці. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-35
45. Український авторинок: історія проблем та як їх розв’язати. URL : https://eauto.org.ua/news/130-ukrajinskiy-avtorinok-istoriya-problem-ta-yak-jih-rozv-yazati
46. Фіскальне регулювання економічного розвитку у посткризовий період : монографія / за ред. проф. О. Д. Данілова. К.: ООО «ДКС центр», 2011. 242 с.
47. Шкурупій О. В., Гончаренко В. В., Артеменко І. А. та ін. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. Київ.. 2012. 248 с.

48. Щодо результатів роботи Держмитслужби у напрямку забезпечення надходжень митних платежів до державного бюджету. Державна митна служба України. URL : https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/shchodo-rezultativ-roboti-derzhmitsluzhbi-u-napriamku-zabezpechennia-nadkhodzhen-mitnikh-platezhiv-do-derzhavnogo-biudzhetu-1125
49. Anne-Célia Disdier, Marco Fugazza. A Practical Guide to the Economic Analysis of Non-Tariff Measures. United Nations and World Trade Organization. URL : https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/non_tariff_measures_e.pdf
50. Globally Networked Customs - World Customs Organization. URL : http://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/ activities-and-programmes/gnc. aspx.
51. Global Survey on Digital and Sustainable Trade Facilitation. Trade Facilitation & Paperless Trade. United Nations. 2021. URL : https://untfsurvey.org/.
52. Glossary of international customs terms. Word Customs Organization. 2018. URL : http://www.wcoomd.org/media/wco/ public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/glossary-of-international-customs-terms/glossary-of-internationalcustoms-terms.pdf
53. Integrated Border Management. European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine. URL : https://www.euam-ukraine.eu/tag/ibm/
54. International Classification of Non-Tariff Measures. UNCTAD. 2019. URL : https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2019d5_en.pdf
55. Kalashnyk N., Kozak I. Theoretical Principles of Customs Control in Ukraine. Public Administration and Law Review. 2021. № 1. P. 127–136. DOI : https://doi.org/10.36690/2674-5216-2021-1-127
56. Karpa M., Akimov O., Akimova L. State Regulation in the Spere of Customs Control of Ukraine: EU Experience and Prospects for Development. Public Administration and Law Review. 2023. № 1. P. 12–20. DOI : https://doi.org/10.36690/2674-5216-2023-1-12

57. Mill John Stuart. Principles of Political Economy with Some of their Applications to Social Philosophy. (Seventh Edition). London: Longmans. Green. Reader & Dyer. 1871. URL : https://archive.org/details/principleseconom01milluoft/page/n17/mode/2up
58. OECD: Trade Facilitation. Organisation for Economic Cooperation and Development. 2020. URL : https://www.oecd.org/trade/topics/trade-facilitation.
59. Priority Measures for Customs Administrations. IMF COVID-19. Special Series. International Monetary Fund. 2020a. URL : https://www.imf.org/Publications/SPROLLs/covid19-special-notes.
60. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London : J.M. Dent (Third Edition 1821). 1817. URL : https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf
61. SAFE Framework of Standards. Brussels: WCO. 2021. URL : http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf?la=e
62. TRAINS Portal. 2023. URL : https://trainsonline.unctad.org/home